

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ
КАФЕДРА ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

До захисту допустити:

Зав. кафедри

_____ **Ю. В. Жарікова**

«__» _____ 20__ р.

Кваліфікаційна робота

за освітнім ступенем «Магістр» на тему:

«Адекватність перекладу біблійних термінів з новогрецької мови на українську мову (лексико-семантичний аспект)»

Студентки факультету грецької філології та перекладу спеціальності «Філологія» освітньо-професійної програми «Філологія. Переклад (новогрецька)» освітнього ступеня «Магістр»

Руденко Асії Василівни

Науковий керівник:

Новицька Оксана Анатоліївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри грецької філології та перекладу

Рецензент: Сніговська О.В., кандидат педагогічних наук, завідувач підсекції новогрецької мови, доцент кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 20__ р.

Маріуполь – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕРМІНОЛОГІЯ В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ.....	8
1.1. Термінологічна система: основні підходи до визначення поняття «термін» і «терміносистема» у сучасній лінгвістичній науці.....	8
1.2. Національна традиція перекладів біблійних термінів у сучасному християнському дискурсі.....	17
1.3. Адекватність та еквівалентність перекладу біблійних термінів.....	52
Висновки до розділу I.....	70
РОЗДІЛ II. ФЕНОМЕН ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЙНИХ ТЕРМІНІВ З НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	73
2.1. Способи відтворення біблійної термінології при перекладі з новогрецької мови на українську мову.....	73
2.2. Специфіка перекладів Біблії українською мовою та труднощі відтворення оригіналу тексту.....	83
Висновки до розділу II.....	87
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93

ВСТУП

Актуальність теми. Термінологічна лексика, яка відображає рівень сучасних наукових досліджень, науково-технічного прогресу, є важливим компонентом лексичного складу кожної розвиненої мови. Вона, в свою чергу, є складовою структурно-функціональних стилів, структурно-смыслових компонентів наукових текстів різних жанрів. Проблеми термінології та термінознавства як науки, на думку вітчизняних і зарубіжних дослідників, відображені спорадично у рамках зіставлення лінгвістичних даних із науково-технічними. У мовознавстві існує твердження щодо термінів як мовних засобів науково-технічного стилю, які є відображенням поняттєво-логічного мислення, наукового вивчення спеціальної лексики з погляду її типології, походження, форми, функціонування, створення, упорядкування та використання. Говорячи про терміни кожної галузі науки, техніки, слід зазначити важливість утворення терміносистем, які посідають одне з найважливіших місць в лінгвістиці. Це обумовлено особливим місцем термінології в системі наукового знання. Принципові підходи до вивчення термінології в різних аспектах засновані на дослідженнях зарубіжних і вітчизняних науковців Т.Р. Кияка, Д.С. Лотте, Е.К. Дрезена, Г.О. Винокура, О.О. Реформатського та інших. У наукових роботах В.Г. Гака, Р.О. Будагова, О.С. Герда, Л.А. Капанадзе, С.І. Коршунова, Н.З. Котелової, В.П. Даниленко, Т.Л. Канделакі, В.М. Лейчика висвітлено визначення найважливіших понять сучасного термінознавства. Ю.А. Мороз досліджувала переклад Біблії як основу філософсько-релігійнознавчого аналізу національних традицій. І.В. Бочарова присвятила наукове дослідження лексико-семантичному аспекту та граматичним явищам біблійних термінів в українській мові. Л.Л. Шевченко аналізував слов'янські переклади Святого писання та їхній вплив на становлення національних мов.

Однак, в галузі перекладознавства не здійснено комплексного аналізу особливостей перекладу біблійних термінів в лексико-семантичному аспекті у компаративному аналізі новогрецької мови – української мови, недостатньо вивчено місце терміна та його основні ознаки. Наявність значного масиву перекладів Біблії національними мовами обумовило тему нашого дослідження: **«Адекватність перекладу біблійних термінів з новогрецької мови на українську мову (лексико-семантичний аспект)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана згідно з програмою комплексної наукової теми кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету «Грецький лінгвокультурний простір» (Державний реєстраційний номер 0116U000050).

Об'єкт дослідження – біблійні терміни новогрецькою мовою та їх українські відповідники.

Предмет дослідження – адекватність перекладу біблійних термінів з новогрецької мови на українську мову.

Мета – здійснити комплексне системно-аналітичне дослідження проблематики особливостей перекладу біблійних термінів в лексико-семантичному аспекті з новогрецької мови на українську.

Досягнення мети дослідження передбачає виконання наступних завдань:

1. Проаналізувати термінологічну систему, основні підходи до визначення поняття «термін» і «терміносистеми» у сучасній лінгвістичній науці;
2. Розглянути національну традицію перекладів біблійних термінів у сучасному християнському дискурсі;
3. З'ясувати адекватність та еквівалентність перекладу біблійних термінів;

4. Виявити способи відтворення біблійної термінології при перекладі з новогрецької мови на українську мову;
5. Визначити специфіку перекладів біблійних термінів з новогрецької мови на українську мову та труднощі відтворення оригіналу тексту.

Теоретичну основу дослідження питання адекватності перекладу біблійних термінів з новогрецької мови на українську мову складають праці Н. Абабілова, Г. Агапова, Н. Александрова, О. Ахманова, Т. Барщевського, І. Богачевської, К. Вергелеса, Т. Горбаченко, С. Головащенко, О. Дуда, М. Жукалюка, Ю. Зацного, Р. Зорівчака, П. Куліша, А. Колодного, І. Ломачинської, А. Науменко, Л. Нелюбін, М. Новікова, І. Носенко, І. Огієнка, І. Остащука, П. Сауха, Д. Степовика та інші, дослідження яких визначило роль і місце біблійних термінів в терміносистемі новогрецької мови та української мови з точки зору лексико-семантичного аспекту перекладознавства.

Методологічна основа кваліфікаційної роботи представлена не лише філософським, релігієзнавчим, культурологічним підходами, а також перекладацьким і лінгвістичним підходами до вивчення матеріалу. У здійсненні дослідження основним методом був використаний перекладознавчий аналіз, за допомогою якого з'ясовано специфіка перекладацької діяльності біблійних термінів. У процесі порівняння конкретних перекладів біблійних термінів за основу виступали метод аналізу та синтезу, описовий, зіставний метод та метод семантичного і смислового аналізу тощо. Слід зазначити, що неабияка роль у роботі відведено філологічному методу – одному із чільних методів літературознавства, мовознавства, спрямований на вивчення тексту, узагальнення проаналізованого матеріалу та його концептуалізацію.

Матеріалом дослідження є лексика біблійних термінів новогрецькою, українською мовами, наукові праці грецьких вчених з проблеми дослідження (А. Анастасіаді-Сімеоніді, В. Теодору, А. Раллі, Г. Бабіньотіса, П. Папавасилиу, Г. Ксидопулоса, Є. Петруніаса);

лексикографічі джерела новогрецькою, українською мовами (Християнські Грецькі Писання. Переклад нового світу. - Wachturm-Gesellschaft, Selters/Taunus, 2005; Чи можна довіряти перекладу «Нового Світу» <http://www.jw.org.ua/index.php/оцінка-вчення-організації/переклад-новогосвіту/вартій-довіри-переклад>), електронні словники біблійної лексики вказаними мовами

(https://pidru4niki.com/13340203/religiyeznavstvo/slovník_religiyeznavchih_t_erminiv Словник релігієзнавчих термінів; <https://ru.glosbe.com/uk/el> грецько-український словник Glosbe).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що у дослідженні вперше всебічно розглянуто особливості перекладу українською новогрецьких біблійних термінів як комплексного явища; проаналізовано термінологічну систему, основні підходи до визначення поняття «термін» і «терміносистеми» у сучасній лінгвістичній науці; розглянуто національну традицію перекладів біблійних термінів у сучасному християнському дискурсі; розкрито сутність розуміння біблійного перекладу як складової богословської та наукової терміносистеми; з'ясовано адекватність та еквівалентність перекладу біблійних термінів; виявлено способи відтворення біблійної термінології при перекладі з новогрецької мови на українську мову; визначено специфіку перекладів біблійних термінів з новогрецької мови на українську мову та труднощі відтворення оригіналу тексту.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні дослідницького поля перекладознавчої науки шляхом систематизації й поглиблення теоретичних знань біблійних перекладів у християнському дискурсі. Синтезуючи здобутки досліджень попередніх років, дослідження відкриває нові грані перекладознавчої майстерності й сприяє створенню цілісної концепції аналізу адекватності перекладу термінів в цілому. Основні положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані для

подальших перекладацьких досліджень, в філологічних студіях з новогрецької мови та української мови.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати та узагальнення допоможуть підвищити професійність виконуваних перекладів. Крім того, матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути використані з теорії перекладу, а також для укладання лекційних курсів чи створення відповідних науково-дослідних або навчальних програм. Результати роботи сприятимуть формуванню відповідної новогрецько-української терміносистеми. Комплексний аналіз дослідження дає змогу суттєво доповнити обшири перекладознавчої думки, розглянути біблійну термінологію не лише в філософсько-релігієзнавчому ракурсі, але й в перекладознавчому аспекті також.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідались під час *Декади студентської науки* (Маріуполь, 2019), *Круглого столу* «Актуальні питання грецької філології та перекладу» (Маріуполь, 2020).

Публікації. Результати дослідження викладено у 2 тезах, опублікованих у збірнику матеріалів науково-практичної конференції та Круглого столу.

Структура та обсяг дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 99 сторінки. Основний зміст дослідження викладено на 93 сторінці. Список використаних джерел нараховує 86 позицій, з них 13 іноземними мовами.

Перспективним уявляється, по-перше, детальніше дослідження феномену перекладів сакральних текстів у християнській традиції та сучасному християнському дискурсі, традицій біблійних перекладів в Україні, по-друге, всебічного аналізу джерельної бази й методології національних традицій біблійних перекладів.

РОЗДІЛ І

ТЕРМІНОЛОГІЯ В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ

1.1. Термінологічна система: основні підходи до визначення поняття «термін» і «терміносистема» у сучасній лінгвістичній науці

Формування основних підходів до визначення поняття «термін» і «терміносистема» у сучасній лінгвістичній науці охоплює тривалий проміжок часу і не є одноразовим і єдиним процесом. Відомо, що терміни виникають під впливом історичних явищ, людської професійної діяльності, розвитку науки, в результаті запозичень з інших фахових мов і т.д. З часом вони набирають системних ознак і формують термінологічні системи певної науково-професійної діяльності, що дає змогу розвивати термінологію як частину національної мови, упорядковувати її і стандартизувати. Слід зазначити, що термінологія виконує допоміжну функцію, в рамках якої розглядається типологія, походження, форми, створення та використання термінів.

Дослідники розглядають термінологію по-різному: як науку про терміни, як спеціальну лексику у складі всіх слів певної мови, як слова певної галузі чи техніки. Якщо розглядати слово як матеріальну мовну оболонку, то можна стверджувати, що воно нерозривно пов'язане з дефініцією «поняття». За допомогою зовнішніх та внутрішніх мовних чинників термінологію можна визначити як творчий процес, який визначає чітко окреслене спеціальне поняття будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо. У процесі термінологізації певну роль грає денотат із реальної дійсності, який допомагає співвіднести його з певним об'єктом. Таким чином, виникають дефініції. Розрізняють термінологізацію і детермінологізацію понять як результат взаємовпливу мовної та наукової картин світу. Щодо термінологізації загальноживаних

слів, науковці акцентують свою увагу на поняттях, які вводяться людиною на основі уже пізнаних денотатів. Вона їх уточнює, конкретизує. Слід зазначити, що частина семантики слова нівелюється або свідомо відкидається. Звідси різна семантична насиченість терміна та загальноповживаного слова. Саме останнє, як правило, буває багатозначним, а термін утворюється на основі одного із цих значень. Стосовно детермінологізації, дослідники вважали одиницю, яку вживали у переносному значенні, або вбачали перехід одиниці з термінологічним значенням до складу загальної мови. Розглянемо основні дослідження стосовно понять «термін» і «терміносистема».

На думку О.Д. Пономаріва, термін – це одиниця термінологічної системи, яка історично сформувалася і виражається словом або словосполученням, та служить для спілкування людей однієї спеціальності [80]. Під терміном Б.Н. Головін розуміє слово або підрядне словосполучення, яке володіє спеціальним значенням, тобто професійним поняттям та вживається в процесі пізнання наукових та професійних об'єктів. Згідно з Д.Р. Хайрутдіновим, термін – це лексична одиниця наукового тексту, елементарна номінативна одиниця-знак наукового поняття [24].

Д.С. Лотте розглядає терміни як особливі слова у природній мові і дає йому визначення як лексичній одиниці для спеціальних цілей, яке позначає загальне, конкретне або абстрактне поняття певної галузі. Дослідник вважає, що терміни мають всі формальні і семантичні ознаки слів і словосполучень природної мови, але виконують свою функцію для спеціальних цілей. Саме терміни, на думку Д.С. Лотте, є носіями терміносистем, які описують спеціальні об'єкти. Г.О. Винокур, О.О. Реформаторський досліджують терміни під кутом зору номінативної їх функції спеціальної лексики, яка покликана відтворити у людини уявлення про властивості і якості об'єкту.

Інші дослідники, наприклад, В.І. Сифоров, Я.А. Клімовицький, Т.Р. Кияк говорять про співвіднесеність знаку з відповідним глибоким науковим поняттям, а не з побутовими, повсякденними словами. О.С. Ахманова, В.П. Даниленко також підтримують точку зору щодо відношення терміну до спеціальної сфери вживання, яке висловлює спеціальне поняття.

Згідно Короткого тлумачного словника, термін – це спеціальне слово чи словосполучення, яке використовують в певній професійній сфері і застосовують в особливих умовах. Також він трактується як словесне означення поняття, яке входить в систему понять певної області професійних знань.

За визначенням М. І. Мостового, термін – це слово або словосполучення з історичною мотивацією з певним значенням, яке показує поняття у фаховій галузі чи виробництві.

В. І. Карабан під терміном розуміє мовний знак, який репрезентує поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки. Він вважає, що науково-технічні терміни становлять суттєву складову науково-технічних текстів [7, с.110].

А.Я. Коваленко розглядає терміни з точки зору емоційної їх забарвленості і вважає, що термін за своєю емоційною забарвленістю є нейтральним словом чи словосполученням, яке вживається для уточнення понять та предметів.

На погляд І.В. Арнольда, термін чітко виражає поняття, яке є специфічним певної галузі знання, виробництва або культури, а також відіграє значну роль у комунікативних потребах діяльності людини на виробництві [4, с. 360].

Розглядаючи існуючі дефініції терміну, можна дійти висновку, що термін – це окреме слово чи словосполучення, яка позначає спеціалізоване поняття наукової, технічної, підприємницької, управлінської професій. Такими словами або словосполученнями у якості бази утворення термінів

можуть слугувати іменники, прикметники, дієслова, прислівники. Отже, як бачимо, зміст терміну розглядається за допомогою його дефініції, базуючись на виділенні необхідних ознак поняття, але, принагідно зауважимо, що він важко піддається визначенню. Саме через складність та дискусійність такого завдання в мовознавстві є різні способи визначення термінів. Зазначимо, що реалії визначають термін і вони обов'язково є в основі кожного терміна. За допомогою них представлена певна стисла і точна характеристика предмета чи явища. Кожна фахова галузь має власні терміни, які є складовою терміносистеми. Цікавим є той факт, що важливу роль при розумінні терміна є його функціонально-сміслова сторона. З усього сказаного стає цілком очевидним, що під терміном розуміється слово або словосполучення для висловлення певного поняття, яке використовується в фаховій сфері та потрібно для вираження комунікативних потреб спілкування в спеціальній професійній галузі.

Безсумнівна річ, що під кожним терміном розуміється слово, але, треба наголосити, що не під кожним словом розуміється термін. У цьому відношенні нам вдається доречним звернутися до вимог, які висуваються до термінів у порівнянні з загальноживаною побутовою мовою. Так науковці виокремлюють найбільш наступні важливі вимоги:

- Термін повинен чітко дотримуватися певних правил та норм фахової мови.
- Термін повинен відрізнятися своєю систематичністю.
- Термін повинен чітко співвідноситися зі своєю дефініцією, визначенням, яке орієнтується на певне поняття. Отже, кожен термін має свою певну фахову реалію, яка позначається завдяки точній і стислій характеристиці предмета або явища. Як відомо, кожна спеціалізована галузь володіє своїм лексичним апаратом, тобто власними термінами, які є складовою частиною змісту терміносистеми певної науки. Зауважимо, що терміни мають своєрідну різницю від звичайних, побутових, простих слів

або словосполук, яка виражається та використовується за допомогою спеціалізованих понять. Саме їх зміст відображається за допомогою дефініцій, які застосовуються в сфері понять певної галузі. Дослідники вважають, що ми можемо говорити про термін лише тоді, коли він стає складовою частиною терміносистеми. Водночас в мовленні появляється у вигляді фахового професійного контекста. Тільки за таких умов терміни можуть мати ознаки, якими вони повинні володіти. Характеризуючи поняття «термін», можна погодитися з твердженням І.В. Арнольда про те, що сукупність термінів тієї чи іншої професійної сфери складають її терміносистему. Загальний об'єм і зміст, який відображає термін, канонізується в фаховій літературі та входить у комунікативний професійний обіг певної галузі. Цікаво, що термінологізація слів відбувається за умов їх визначення в спеціальній літературі. Саме через подібне визначення відбувається поява дефініцій. Неважко помітити, що кожен термін має одну дефініцію, але різні дослідники, науковці, одному терміну можуть давати різні дефініції. На наш погляд, причиною такого різного читання є те, що перед автором можуть стояти різні задачі в лінгвістиці, мовознавстві, перекладознавстві. Також є немаловажним власне ставлення автора до предмета чи явища.

- Термін не залежить від контексту. Його значення зберігається і не втрачається в будь-якому форматі тексту.

- Термін відрізняється точністю, але можна зустріти численні, так звані, «помилково орієнтовані» дефініції. Таке явище спостерігається часто особливо в субмовах.

- Термін відрізняється також своєю стислістю. Справді, деякі письменники вважають, що стислість не може відобразити точність і повноту терміна.

- Термін повинен бути однозначним. На думку Д.С. Лотте, однозначність не може бути без кратності, однозначності, вмотивованості, простоти, узгодження з іншими термінами, які є в терміносистемі.

- Термін не має синонімів, щоб не заважати розумінню між реципієнтами.

- Термін – слово або словосполучення, яке нейтральне за своєю експресивністю та виразністю, що пояснюється елітарністю уявлення того, хто говорить, або намаганням приховати свої наміри.

- Термін повинен добре бути на звук. Саме за цією причиною не рекомендують дослідники термінології створювати терміни, які походять з діалектів, жаргонів чи варваризмів.

Але, слід наголосити, що терміни не є самостійними, незалежними одиницями загальноповсякденної побутової мови, а є складовою частиною всієї мови. А значить, вони володіють також регламентованістю і відповідають всім вимогам фахового спілкування та взаєморозуміння.

Загальна кількість вищезазначених ознак, як показує досвід, простежується тільки у незначній кількості термінів. Насправді, та чи інша ознака може бути відсутньою або існувати у послабленому вигляді. Звідси й виникають основні труднощі при перекладі біблійних термінів.

Зазначимо, коли ми говоримо про терміни різних галузей, то розуміємо також поняття «термінологія» і «терміносистема». Термінологія вивчає сукупність термінів, які висловлені у вигляді слів або словосполучень, що демонструють професійні поняття з фахової галузі знань, а також сукупність усіх термінів, які притаманні різним мовам. Термінологія має зв'язок з професійною та науковою лексикою, яка є складовою частиною професійно-наукової мови. Якщо порівняти її з загальноповсякденною мовою, то помітно, що термінологія пов'язана з професійними, науковими константами і з точним знанням професійної галузі. Безперечно, вітчизняні та закордонні лінгвісти вбачають функцію

термінології у її зв'язку з науковими поняттями. Вона виконує комунікативну роль задля спілкування фахівців. Але слід зауважити, що комунікація відбувається лише за умови загальноприйнятості, унормованості, відповідності вимогам до термінів.

Аналізуючи термінологію як науку про терміни, лінгвісти розрізняють:

а) Науку про терміни. Як було зазначено вище, мова йде про сучасне поняття «термінознавство»;

б) Професійну фахову лексику у складі певної мови. Наприклад, термінологія грецької мови, термінологія німецької мови і т.д.

в) Професійну фахову лексику, яка використовується в певній галузі науки чи техніки. Наприклад, перекладознавча термінологія, філологічна термінологія і т.д. Таке різноманіття термінологій пов'язано, на нашу думку, з тим, що кожна дефініція може використовуватися як в мові, так і в субмові.

А.А. Реформатський вважає, що основною ознакою терміна є систематичність, оскільки термін належить до певної системи дефініцій відповідної професійної галузі. Під цією системою він розумів термінологію. Дослідник був впевнений, що поза нею слово не може називатися терміном. А.А. Реформаторський стверджував, що у звичайні слів мови є системність, але був впевнений, що їх системність з погляду математики не є ідеальною. Він спостерігав порушення канонів при словотворенні, при зміні слова одне на інше, тому вчений дійшов висновку, що термін має бути і лексично, і морфологічно виключно систематичним, він повинен утворювати інші терміни, а також бути в більшій ступені канонічним. Також було ним наголошено на співвідношенні терміну з певними поняттями, реліями, а також з певним своїм полем термінології. За межами цього поля, А.А. Реформаторський вважав, що термін втрачає свою характеристику терміна [25, с.178].

Значного впливу на термінологію як на науку зазнала позиція В.К. Никіфорова, який вбачав сутність будь-якої дефініції саме у системі та у взаємодії систем. За допомогою них відбувалася комунікація, структуралізація у науці, і водночас, зміни, які відбувалися в рамках певної галузі науки. Лінгвіст має рацію, коли говорить, що термін фіксує поняття, здійснює вплив на нього, уточнює його та відокремлює від інших подібних мовленнєвих явищ».

У цьому відношенні нам видається доречним проаналізувати поняття «терміносистема», яке є не менш важливим явищем у термінології та мовознавстві. Як було вже сказано, що термін не може бути поза поля терміносистеми. Науковці розуміють поняття «терміносистема», як сукупність термінів у фаховій галузі, підгалузі наукового або технічного напрямку, які слугують інструментарієм наукової теорії або наукової концепції. Доречним бути проаналізувати різницю між термінологією та терміносистемою. Терміносистема – сукупність термінів певних сфер знань, підгалузей наукового або технічного знання, які слугують для наукової теорії або наукової концепції. Отже, терміносистеми – це фахові, професійні термінології. Термінології, по суті, виконують роль джерел терміносистем. Зазначимо, однак, що терміносистема складається не у зв'язку з розвитком певної науки, а відповідно до етапів розвитку теорії цієї науки. Але, цікавим є той факт, що терміносистема не обов'язково повинна мати наукову теорію. Наявність концепції або наукових ідей достатньо, щоб увійти до складу терміносистеми. Системність характеру обусловлюється наступними типами зв'язків:

- 1) логічні (мова йде про системні логічні зв'язки певної галузі науки);
- 2) мовні (мова йде про зв'язки між науковими поняттями та одиницями побутової мови, а значить, про їх синонімічність, антонімічність, словотвірність, полісемічність, граматичну структуру тощо [26, с.10].

Для терміносистеми притаманна власна структура. Так званий, базовий термін виконує і структурну, функціональну роль, тобто є його центром, який може виступати інформативним носієм, може відрізнитися своєю простотою за структурою та може володіти хорошими вихідними результатами. Безперечно, терміносистема розвивається у процесі певного етапа вдосконалення галузі науки з власною науковою теорією, об'єктом та зв'язками. Учені виокремлюють наступні типові ознаки терміносистеми:

- Сукупність термінів представляє терміносистему, головною задачею якої є виконувати ті чи інші комунікативні, тематичні, ситуативні задачі;
- Стосовно елементів терміносистеми, то вони мають комунікативну співвіднесеність та пов'язані між собою з точки зору структури між собою та самою терміносистемою;
 - Кожен термін входить в певну фахову терміносистему;
 - Щодо меж в рамках терміносистем, то вони можуть співіснувати, навіть накладатися одна на іншу. У таких випадках говорять про перетин терміносистем. Межі між терміносистемами чіткі і зрозумілі;
 - Терміносистема відрізняється своєю цілісністю. Прикладом такого розуміння можуть слугувати біблійні терміни, які є складовою цілісної терміносистеми.
 - Терміносистема володіє певною сталістю.
 - Терміносистема має власну структуру.

Помітно вирізняється структура терміносистеми, яка має власні підсистеми, які демонструють видові взаємозв'язки, цілісні та часткові відношення, причинні та наслідкові зв'язки [27, с.44].

Сучасні дослідники справедливо стверджують, що лише зрозумівши властивості і особливості термінів, їх структуру, їх граматичну оформленість, семантичну направленість, емотивну окраску,

термінознавство може описувати, аналізувати, удосконалювати терміносистеми.

Лінгвісти виокремлюють наступні етапи формування й функціонування терміносистеми:

I етап — період переходу, коли не було в наявності ніякої теорії, до періоду її виникнення і розвитку, а значить, від ненормованої лексики, неупорядкованих термінів до терміносистеми;

II етап — період нарощування знань з певної галузі знань в межах певної теорії через удосконалення та досягнень у науково-технічній сфері;

III етап — період зміни теорії, а значить, зміни терміносистеми в цілому. Як відомо, нова теорія базується на термінології попередньої теорії, потім впроваджуються нові терміни, що відображають нові поняття [30, с.158].

Отже, так складається система понять нової теорії, з'являються певні нові терміни, а значить, з'являється нова терміносистема. Зрозуміло, що певна частина термінів попередньої терміносистеми також існують, але вони вже мають зв'язок з новими поняттями. Таким чином, теорія пов'язана з терміносистеми і навпаки.

1.2. Національна традиція перекладів біблійних термінів у сучасному християнському дискурсі

Теоретичні та практичні аспекти біблійного перекладу загалом і вітчизняної традиції біблійних перекладів вимагають системного філософсько-релігієзнавчого дослідження, яке має спиратися на спектр досягнень сучасних гуманітарних наук, предметом вивчення яких постають різні аспекти феномену Біблії. Дослідження біблійних перекладів має давню й славетну історію в християнській теології, зокрема таких богословських дисциплін, як історія християнської церкви, конфесіологія,

а також так званого «триумвірату філологічних дисциплін, що обслуговують Писання» – екзегетики, герменевтики та гомілетики. У християнському богослов'ї існує окрема фундаментальна дисципліна – біблеїстика, об'єктом якої є безпосередньо Біблія як Слово Боже і як феномен духовного життя людства. Інколи в богословській та світській літературі для позначення широкого кола досліджень виникнення й формування канону, перекладів та тлумачення Біблії використовують синонімічний термін «бібліологія». Щоб підкреслити місце біблійних перекладів в християнському дискурсі, деякі сучасні бібліологи стверджують, що богослов'я виникає з перекладу, а точніше – з усвідомлення неперекладності сакрального Слова і Письма на іншу мову [50]. Наголосимо, що проблема перекладаності та перекладів сакральних текстів є принциповим питанням не лише християнського богослов'я, але й філософії релігії. Дати короткий опис історії та бодай основних досягнень християнської біблеїстики та бібліологічних досліджень в даній роботі не виявляється можливим, тому що їх обсяг та різноманітність проблематики й методологічних підходів мають стати предметом окремих історичних та філософсько-релігієзнавчих досліджень.

Переклади Біблії як релігійний та культурний феномен є міждисциплінарним об'єктом дослідницького інтересу сучасної гуманітаристики, зокрема, новітніх дисциплінарних утворень на стику академічного релігієзнавства та класичної лінгвістики – лінгвістичного релігієзнавства та етнолінгвокультурології. Найвагомий внесок у наукове вивчення біблійних перекладів зробили філологічні науки, тому розпочнемо аналіз сучасного стану досліджень з філологічного доробку, хоча переклад як найскладніша інтелектуальна діяльність людства є об'єктом вивчення не лише лінгвістики, літературознавства й літературної критики, історії мови та літератури.

У контексті нашої проблематики ми зверталися до загальної теорії перекладу як наукової дисципліни в рамках лінгвістики, що різними методами вивчає структуру й закономірності, властиві будь-якому перекладу незалежно від пари мов, що зіставляються, від форми перекладацької діяльності й умов її протікання, від змісту й прагматично-функціональної спрямованості перекладних текстів [44; 57]. Це звернення вмотивоване необхідністю виявлення загальних принципів перекладу світоглядно насичених (сакральних та філософських) текстів. Переклади Біблії розглядаються у зазначеній науковій дисципліні в рамках спеціальної теорії перекладу, яка передбачає теоретичні дослідження особливостей перекладу творів різного змісту й різних жанрів (військовий, медичний, юридичний переклад). У цьому спектрі теорія біблійного перекладу є специфічною складовою загальної теорії перекладу. Окремі аспекти перекладацької діяльності вивчаються психологією, соціологією, кібернетикою, інформатикою й іншими науками. У контексті нашого дослідження найцікавішим розділом теорії перекладу для нас виявилася саме історія перекладу, зокрема періодизація етапів теоретичного осягнення перекладацької діяльності як такої. Її аналіз знаходимо в працях П. Копанєва, Дж. Стейнера, М. Баляра, Д. Гоцирідзе та Г. Хухуні, Н. Гарбовського тощо. Оскільки переклад сакральних текстів завжди виконувався із застосуванням найсучасніших перекладацьких методів, історія перекладу в християнських країнах значною мірою складається з історії перекладів Біблії. П. Копанєв вважає, що «у ході конкретно-історичного розгляду практики й теорії перекладу ... все з більшою виразністю проступають хронологічні етапи духовного розвитку людства ..., що збігаються в основному з етапами соціально-історичної хронології світу» [43, 107]. Він виділив в історії перекладу чотири періоди: перший, або прадавній, період (рабство й феодалізм); другий, або середній (від первісного накопичення капіталу до науково-технічної революції XVIII ст.

включно; третій, або новий, період (кінець XVIII – кінець XIX ст.); четвертий, або новітній, період (кінець XIX – XX ст.) [80, 108]. Це була типова періодизація радянської доби, що ґрунтувалася на прийнятій історичною наукою суспільно-формаційній періодизації людської цивілізації. Однак принципове зауваження про переривчастість історії перекладу як у часі, так і в просторі, дозволяє сумніватися в тому, що кожний із зазначених періодів залишив в історії перекладу особливий слід і істотно відрізнявся від інших. Для адекватного опису історії перекладу ця періодизація є недостатньо ефективною, оскільки має суто економічні, а не мовно-культурні підстави. Запропонована Дж. Стейнером у книзі «Після Вавилона» періодизація історії перекладу будується на інших засадах і є більш цікавою в контексті дисертаційної проблематики, оскільки періодизація Дж. Стейнера показує не тільки суто перекладацькі явища й процеси (що, хто, коли перекладав), але й еволюцію теоретичних поглядів на переклад. Дж. Стейнер також виокремлює чотири періоди в історії перекладу, межі між якими не є абсолютними. Перший період починається з міркувань Цицерона про переклад промов грецьких ораторів Есхіна й Демосфена, і роботи Горация «Поетичне мистецтво» і закінчується коментарями Фрідріха Гельдерліна, німецького поета початку XIX ст., до власних перекладів Софокла (1804). Дж. Стейнер зазначає, що в цей досить великий історичний період (18 століть!) було вписано чимало яскравих сторінок в історію перекладу, однак незважаючи на це, увесь цей величезний період характеризується явним емпіризмом у рефлексії над процесом перекладу. Другий період Дж. Стейнер називає етапом теорії й герменевтичних розвідок. Його початок Дж. Стейнер пов'язує з іменами Олександра Фрейзера Тайтлера, автора нарису про принципи перекладу (*Essay on the Principles of Translation* 1792 p.) [25, 264], і Фрідріха Шлейєрмахера, чия робота про переклад (*Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens*) [23] з'явилася в 1813 р. У цей період питання про природу

перекладу розглядається у ширшому контексті теорій про взаємодію свідомості й мови. То була епоха визначення сутності перекладу й побудови його філософсько-поетичної теорії. У цей час складається й історіографія перекладу. Даний період завершується книгою французького письменника й перекладача Валері Ларбо «Під заступництвом св. Ієроніма» [21], надрукованою в 1946 р. Третій період, сучасний, починається в 40-і рр. ХХ ст. з появою перших статей про теорії машинного перекладу. Початок цього періоду Дж. Стейнер пов'язує з іменами російських і чеських учених, які, під впливом ідей формалізму, намагалися застосувати лінгвістичну теорію й статистичні методи до дослідження перекладу. У цей період робляться спроби встановити відповідність між формальною логікою й моделями мовних трансформацій. Період відзначений інтенсивними науковими розвідками та публікаціями в галузі перекладу. На думку Дж. Стейнера, цей період певною мірою триває й дотепер (потрібно мати на увазі, що книга Стейнера вийшла в 1975 р.). Але з початку 60-х рр. акцент у розвідках в області теорії перекладу зміщується й починається четвертий період, який Дж. Стейнер пов'язує з «відкриттям» статті про переклад Вальтера Беньяміна, опублікованої ще в 1923 р., а також з популярністю екзистенціалістських ідей М. Гайдеггера й Х.-Г. Гадамера. Новий напрямок він визначає як герменевтичний період майже метафізичних розвідок в галузі писемного й усного перекладу, вгасання надій на можливості автоматичного перекладу, сутичок «універсалістів» з «релятивістами». Переклад виявляється полем бою лінгвістів. У цей час теорія перекладу виходить за межі лінгвістики й стає об'єктом міждисциплінарних наукових досліджень [24, 226]. Але й ця періодизація зазнала критики, зокрема, М. Балляра у книзі «Від Цицерона до Беньяміна». «Ми маємо право очікувати розвитку або обґрунтування даної класифікації, – пише М. Балляр, – однак автор цього не робить» [18, 17–18]. М. Балляр віддає перевагу вивченню історії перекладу в такому ключі,

щоб полегшити прив'язку в часі подій зі сфери перекладу, навіть якщо ця періодизація може прийматися із застереженнями [18, 19]. На нашу думку, погляд М. Балляра на історію перекладу близький до думки П. Копанєва: він також пропонує періодизацію відповідно до епох, що традиційно виокремлюються в історії людської цивілізації, проте, на відміну від радянського вченого, М. Балляр більшою мірою орієнтується на явища духовної культури. Історію перекладу як явища духовної культури можна вивчати у відповідності до етапів розвитку саме духовної сфери людської цивілізації. Тому періодизація історії перекладу М. Балляра, на наш погляд, більш відповідає характеру досліджуваного об'єкта. Однак і вона не позбавлена недомовок і суб'єктивності. Критикуючи концепцію Дж. Стейнера (в аналізованій книзі George Steiner називається Г. Штейнером), грузинські дослідники Д. Гоцирідзе й Г. Хухуні стверджують, що його періодизація історії перекладу позбавлена дійсного історизму, тому що в ній «по суті ігноруються відмінності, що характеризували розвиток перекладу й перекладацької думки протягом двох тисяч років – від античних авторів до європейських романтиків» [58]. Вони, подібно М. Балляру, застосовують для аналізу історії перекладу періодизацію, засновану на виділенні етапів духовного життя суспільства, в першу чергу – етапів розвитку літератури. Ці дослідники, поділяючи історико-літературний підхід до дослідження історії перекладу спираються на думку, що висловлювалася багатьма перекладознавцями (А. Федоровим, Ю. Левіним, Г. Гочечіладзе) про нерозривний зв'язок перекладу з розвитком світової та національних літератур. Мі вважаємо подібний підхід правомірним щодо писемного перекладу, яким є біблійний переклад. Проте, принциповою щодо вивчення історії та теорії біблійного перекладу є необхідність врахування релігійного чинника. Аналіз як світового, так і національного процесу перекладу Біблії неможливий без врахування етапів розвитку християнства, зокрема його конфесійного

розшарування. Наголосимо, що періодизація історії перекладу й історії міркувань про переклад (перекладацької критики) не співпадають. Перекладацька критика як емпіричний підхід до аналізу перекладацьких дій перекладачів, оцінка їх правомірності існували самостійною, порівняльною галуззю літературної критики із часів Цицерона. Вона розвивається під впливом суміжних наук: лінгвістики, психології, етнографії, соціології тощо. Але в її основі – практичний досвід перекладачів, а головне її завдання – аналізувати, критикувати, порівнювати переклади конкретних творів. Тому ми активно використовуємо матеріали перекладацької критики в тих розділах дисертації, де аналізуються конкретні переклади Біблії українською мовою. У цьому контексті продуктивним для нашого дослідження виявився цикл статей сучасного російського біблеїста, перекладача Біблії, публіциста, доктора філологічних наук Андрія Десницького [66], який з 1999 р. працює в Інституті перекладу Біблії (Москва), де консультує перекладачів Святого Письма мовами народів колишнього СРСР. Серед сучасних російських конфесійних перекладачів Біблії, які рефлексують над перекладацькою діяльністю щодо сакральних текстів, виділяються постаті православного А. Десницького та адвентиста сьомого дня І. Лобанова [6]. Ці конфесійні перекладачі поєднують в своїй діяльності практику перекладацької роботи з глибокою науковою рефлексією. У нашому дослідженні перекладів Біблії, виконаних на українських теренах, українцями й на українську мову, ми широко використовуємо науковий доробок А. Десницького [66], який вдало поєднав у своїх статтях кращі надбання лінгвістичних теорій перекладу й протестантських конфесійних досліджень з цього приводу. Ґрунтовне осмислення перекладацької праці в україномовному християнському дискурсі ми знаходимо в численних інтерв'ю о. Рафаїла Турконяка [68], Р. Гіжи та інших сучасних перекладачів Біблії українською мовою. Досить парадоксальним є те, що в

межах лінгвістики теорія перекладу – дуже молода дисципліна, яка почала системно розвиватися лише в другій половині ХХ ст. Резюмуючи аналіз наявних наукових джерел, можна виснувати, що сучасна лінгвістика звертається до перекладів Біблії з метою вирішення наступних дослідницьких проблем:

- вивчення історії біблійних перекладів у контексті історичного розвитку національних мов;
- аналізу біблійних перекладів як пам'яток літератури й культури конкретних народів;
- виявлення ролі перекладів Біблії національними мовами у створенні єдиного лінгвокультурного простору конкретних країн;
- створення методики аналізу відповідності перекладів та оригінальних текстів;
- вивчення способів адекватного перекладу біблійної термінології;
- виявлення впливу перекладів Біблії на мовну ситуацію в окремих країнах;
- дослідження перекладів Біблії в підвищенні престижу рідної мови;
- вирішення за допомогою Біблійного перекладу проблеми створення писемності й розповсюдження грамоти рідною мовою серед носіїв безписьменних мов;
- виявлення можливостей використання текстів біблійних перекладів в школі, зокрема й вищій, для викладання рідної мови та літератури;
- аналізу проблеми співвідношення літературної норми й діалектних явищ в перекладі Біблії;
- з'ясування ролі біблійних перекладів у розвитку граматичної структури й словникового запасу мов народів світу;
- дослідження співвідношення елементів «академічних» та загальнодоступних перекладів Біблії;

- у контексті вивчення перекладацької діяльності як різновиду наукового вивчення мови;

- вивчення можливостей використання текстів перекладів для наукових досліджень [15]. Оскільки Біблія є літературним текстом, вона є предметом не лише лінгвістичних, алей й історико-філологічних розвідок у контексті культурних дискурсів конкретних нації, етнокультурних утворень та цивілізаційних «світів». Такі розвідки актуальні для вивчення національних традицій біблійних перекладів. Світова традиція історико-філологічних студій давно виокремила відповідний єврейський, грецький, латинський матеріал як предмет наукових занять біблеїстики. Так само національні філології європейських народів у якості однієї із центральних історичних проблем незмінно розглядають історію появи й поширення національних версій Святого Письма. Для православних слов'янських народів, зокрема й українського, з перекладом Святого Письма пов'язане становлення першої писемнолітературної мови, а для багатьох європейських народів переклади Святого Письма відкривають собою епоху формування національних літературних мов. Такими є Празька Біблія (1488) і Кралицькая Біблія (1572-1586) для чехів, Біблія Лютера (1522-1534) для німців, Біблія Юрія Далматина (1586) для словенців, Біблія короля Якова (1611) для англійців тощо. Закономірності появи Біблії національними мовами виявляються серед важливих питань культурно-історичного розвитку сучасних націй, тому дослідження з цієї проблематики є актуальними в контексті завдань нашого дослідження. Вивченням історії виникнення й використання текстів Святого Письма в середньовічних слов'ян займається слов'янська біблійна філологія. Хоча перекладні твори є помітним творчим фактором слов'янської літератури й культури, їх зміст відбиває інше культурне й історичне середовище, те, у межах якого вони виникли. Однак, у компетенції істориків слов'янської літератури перебуває лише переказ змісту перекладного тексту й аналіз

його змін, що виникли в процесі його перекладу й застосування. Аналіз наявної в Україні наукової літератури дозволяє констатувати, що перекладна писемність слов'ян загалом, і особливо українців, вивчена недостатньо, найчастіше до неї звертаються лінгвісти під час вирішення спеціальних історико-лінгвістичних питань без наміру вивчати її як окремий предмет дослідження. Системні розвідки з слов'янської біблійної філології довгий час очолювалися російськими філологами. Їх було розпочато в 1903 році з визначення їх предметного поля на Попередньому з'їзді російських філологів у Санкт-Петербурзі, коли лектор Варшавського університету О. Михайлів (1859-1927) актуалізував пам'ятки «спільнослов'янського значення», а саме: історичні свідчення про діяльність Кирила й Мефодія й власні лінгвістичні праці Кирила й Мефодія. Указавши, що головне місце серед праць Кирила й Мефодія займають переклади біблійних текстів, О. Михайлів визначив наступні завдання й цілі вивчення цих перекладів:

1) вивчення історії біблійних текстів у слов'ян, що включає встановлення давньослов'янського архетипу й грецького оригіналу кожного тексту, визначення відношення до Вульгати, визначення авторства перекладів і їх якості, встановлення історії кожного тексту окремо;

2) збір матеріалів з історії й лексикології церковнослов'янської мови;

3) витяг біблійних цитат з пам'ятників писемності, на підставі яких можна визначити історію тих текстів, до складу яких включені ці цитати. У 1915 р. з ініціативи професора Санкт-петербурзької духовної академії І. Євсєєва була створена Комісія з наукового видання слов'янської Біблії, у яку ввійшов увесь цвіт історико-філологічної науки того часу.

За 60 років Комісія мала намір видати повний текст слов'янської Біблії в критичному висвітленні. Але після приходу до влади радянської влади з її атеїстичною ідеологією, відомі всім історичні події унеможливили

здійснення цього плану. Історія слов'янських біблійних текстів, починаючи з Генадієвської Біблії 1499 р., описана в «Нарисах з історії слов'янського перекладу Біблії» І. Євсєєва [66]. Ґрунтовне дослідження російських перекладів Біблії дореволюційного періоду зроблено в розвідці І. Чистовича, яка була перевидана лише в 1997 р. [18] Історія російських біблійних перекладів також висвітлюється у працях Б. Тихомирова [13]. Ідеологічні обставини надовго загальмували розвиток слов'янської біблійної філології. Слов'янський науковий світ, що перебував у трохи кращому становищі, ніж «радянські» колеги, не міг розв'язати всіх її завдань, адже переважна більшість підлягаючих вивченню рукописів знаходиться в сховищах Росії. Західні філологи не обминали цю проблематику: два прекрасні огляди, присвячені питанням слов'янської біблійної філології, зробили професор університету у Вюрцбурзі Християн Ханік [205], і професор університету в Бордоіль Жаклін де Пруайяр [27]. Оскільки світова біблійна філологія зробила в ХХ ст. великі успіхи, сьогодні відставання славістики не може бути переборене цілком і швидко. Потрібна довга й систематична праця. Українська філологія та літературознавство вважають творцем і корифеєм української біблійної філології професора І. Огієнка (митрополита Іларіона), славетного автора найуспішнішого перекладу Біблії українською мовою, у працях якого закладено наукові підвалини вивчення сакральної лексики. До І. Огієнка представники Кирило-Мефодіївського братства торкалися суміжної проблематики, але їхня діяльність в цьому напрямку була швидко припинена царською владою з ідеологічних міркувань. Його ґрунтовні наукові розвідки й сьогодні не втратили свого методологічного значення. Проте, внаслідок відомих історичних обставин, наукова школа українських дослідників слов'янської філології так і не сформувалася в радянський період.

Лише в другій половині ХХ століття працями М. Мещерського й Л. Жуковської в СРСР було відновлено філологічне вивчення історії Святого Письма, яке на той час було суворо обмежене і знаходилося під прискіпливою увагою ідеологічних структур. Розвиток славістики з 50-х років ХХ ст., а також наявність у Росії багатой колекції рукописних джерел створили відносно сприятливі умови для текстологічних досліджень слов'янської Біблії. Плодом цих праць стало фундаментальне видання професора О. Алексеєва «Текстологія слов'янської Біблії» [4], яке на сьогодні є найактуальнішим з російських досліджень цієї проблематики. У тому ж предметному полі працюють А. Камчатнов [76] та Р. Цуркан [15]. У радянській і пізніше у російській академічній історичній науці дослідження із суміжних з біблеїстикою дисциплін проводилося також в рамках сходознавчої школи Н. Пігулевською, Д. Щедровицьким, І. Амусіним, А. Немировським, І. Шифманом, І. Вейнбергом тощо. Дослідженню історико-культурного середовища існування першохристиянської громади й формуванню новозавітної літератури присвячені праці І. Свенцицької, Є. Мещерської, А. Козаржевського, І. Левінської тощо, проте в контексті нашої розвідки вони мають суто інформативний характер щодо культурно-історичного дискурсу раннього християнства. Основні етапи розвитку сучасної російської біблеїстики окреслені у статтях альманаху «Світ Біблії» («Мир Библии» з 1993 р.) та журналу «Сторінки» («Страницы» з 1996 р.), який видає ББІ. Аналіз національних традицій біблійного перекладу ускладнюється тим, що, як ми вже зазначали, історія перекладу розвивається на тлі історії мови й літератури під суттєвим впливом пануючої в суспільстві ідеології. Вона виявляється переривчастою в часі й у просторі тому, що національні мови й літератури розвиваються по-різному. Цікаві явища в історії перекладацької думки, що виникали в ті або інші періоди, у тих або інших країнах пов'язані, як правило, з окремими особистостями, чия

перекладацька діяльність вплинула на розвиток світової культури. Українська національна традиція біблійних перекладів не є виключенням з цієї світової тенденції.

Тому специфіка літературної та джерельної бази нашого дослідження визначається великою мірою наявними прогалинами, спричиненими ідеологічними орієнтаціями, що панували в Україні спочатку за часів Російської імперії, коли державна православна церква диктувала власну політику й створила жорсткі конфесійно-ідеологічні рамки перекладу біблійних текстів, пізніше – зумовлених радянською атеїстичною ідеологією. Тому дослідження української традиції біблійних перекладів в більш-менш системному вигляді з зазначених об'єктивних історичних причин починаються з часу отримання Українською державою незалежності. Причому сучасні дослідження також не позбавлені ідеологічних нашарувань, особливо коли йдеться про «слов'янські переклади» Біблії після Кирила й Мефодія, які в російськомовних джерелах вважаються цілком російськими, незважаючи на те, що вони виконані в Вільні, Острозі чи у Львові [4]. За роки Незалежності велика робота з вивчення функціонування біблійних текстів в українській культурі зроблена українськими філологами та літературознавцями. Сьогодні «особливо активно вивчається сакральна лексика в структурно-семантичному аспекті на основі теорії лексикосемантичного поля й опозицій» [93]. Українська церковна термінологія досліджена в дисертації С. Бібли [16], українські назви релігійних свят ґрунтовно досліджено в дисертації І. Бочарової [30], формуванню української церковно-обрядової термінології присвячено дисертаційне дослідження Н. Пуряєвої [10], українські назви релігійних споруд дослідила в своїй дисертації Н. Піддубна [36]. Українські літературознавці активно досліджують впливи конфесійного стилю на формування української мови в історикокультурному контексті (роботи В. Німчука[11], Т. Коць[8], Н.

Дзюбишиної-Мельник [67]). Вплив Біблії на збагачення української лексики та фразеології досліджується Г. Бурдіною [32] та А. Ковалем [57]. Втім безпосередньо вивченням українських перекладів Біблії філологи не займаються, поодинокі праці, дотичні цієї проблематики мають, здебільшого, інформативний характер.

Прикладом вдалого поєднання зусиль науковців та конфесійних богословів є створений у 1996 році на базі Українського Католицького університету (УКУ) Інститут богословської термінології та перекладів. Видання інституту, зокрема бюлетень «Єдиними устами», а також Термінологічно-правописний поради́ник для богословів та редакторів богословських текстів стали в нагоді автору дисертації в процесі аналізу сучасного стану перекладацької діяльності щодо біблійних текстів в Україні. У цьому контексті актуальними виявилися міркування про українську перекладацьку біблійну традицію її сучасного носія – католицького перекладача Старого Завіту Р. Турконяка [68]. Католицьку візію проблем біблійного перекладу знаходимо в монографії Т. Барщевського [30]. Одним з найбільш наближених до тематики дослідження періодичних видань є міжконфесійний Бюлетень Українського Біблійного товариства. Так, в ньому надруковано ґрунтовну розвідку О. Горбача [53], в якій охарактеризовано повні та часткові переклади Біблії українською мовою, а також низку робіт Д. Степовика [68] в сфері проблем перекладу й поширення Божого Слова в Україні. Українське академічне релігієзнавство, яке також виникло в пострадянський період, також не обминає біблійну проблематику. У ньому, зокрема, з'явилося декілька ґрунтовних біблієзнавчих досліджень. Найвідомішим з них у контексті порушеної нами проблематики є біблієзнавчий доробок С. Головащенко [48]. У його вступному курсі з біблієзнавства «висвітлюється низка засадничих питань біблієзнавства, серед яких історія формування біблійного канону; біблійні переклади та

видання від найперших до сучасних; особливості і форми функціонування Біблії як священної книги в іудаїзмі та християнстві; Біблія як об'єкт критики та інтерпретації; історія біблієзнавчих досліджень; вплив біблійних сюжетів, образів, мотивів та символіки на світову та вітчизняну духовну культуру» [50]. Праці С. Головаценка містять широку бібліографію сучасних іноземних видань, довідкові таблиці, вперше у цьому релігієзнавчому виданні подаються біблієзнавчі ресурси мережі Internet.

В останній час посилюється науковий інтерес до проблеми неперекладності сакральних текстів, яку деякі філософи й релігієзнавці схильні вважати принциповою ознакою релігійної традиції як такої. Вітчизняні релігієзнавці також активно розробляють цю проблематику. Як зазначає в своєму дослідженні В. Зінякова, «у філософському дискурсі упродовж останніх десятиліть дедалі активніше обговорюються питання, пов'язані зі сприйняттям і розумінням категорій однієї культури носіями ціннісно-сислового універсуму іншої культури (А. Гуревич, С. Кримський). Системний аналіз мовного чинника цього сприйняття і розуміння призвів до постановки сучасними європейськими філософами (Ж. Дерріда, Б. Кассен) проблеми принципової «неперекладності» світоглядно навантажених ... текстів» [67, 3]. Дослідження цієї «неперекладності», які намагаються поєднати методи історичного мовознавства та історії філософії, сформувалися в один з найбільш перспективних напрямків сучасних філософських студій, основною метою якого є виявлення унікальності національних мовно-філософських традицій, можливості яких, на думку прибічників цього напрямку, докорінно зумовлюються мовою тієї чи іншої традиції, її внутрішніми ресурсами та впливами на неї з боку інших філософських мов. В Україні очолює такі дослідження професор О. Панич. Згадане дослідження В. Зінякової «Мовно-сисловий універсум релігійної традиції та його

зв'язок з неперекладністю сакральних текстів» [67] є однією із перших й дуже неоднозначних спроб проаналізувати в рамках концепції «нерекладності» тексти Танаху в його перекладах, зокрема й українською мовою. На жаль, дещо абсолютизуючи саме «нерекладність» сакральних текстів, В. Зінякова не зважає в своєму дослідженні на той факт, що проблема нерекладності сакральних текстів має два виміри: лінгво-філософський та теологічний. Останній, на жаль, випав з міркувань дисертантки і не постав стрижнем філософськорелігієзнавчого дослідження перекладів Танаху. Якщо, згідно справедливому твердженню авторки, нерекладними є найбільш сакральні частини релігійних текстів, очевидним є висновок, повністю підтверджуваний історією функціонування біблійних перекладів в християнстві, про те, що нерекладність має долатися шляхом сакралізації або перекладу, або мови, якою він був зроблений (як це було з церковнослов'янською мовою), але В. Зінякова його не робить. Навпаки, вона стверджує: «Історія виникнення нових перекладів Біблії може характеризуватися як процес переходу від першого, найбільш богонатхненного перекладу до поступової десакралізації наступних перекладів» [67,156], з чим не можна погодитися. На нашу думку, продуктивно було б в цьому контексті відповісти на питання, чому тенденція сакралізації нових перекладів Біблії починає згасати з часів появи масових перекладів Біблії національними мовами. Суто релігієзнавчою методологічною вадою розвідки В. Зінякової ми вважаємо нехтування фактом, що те, що збоку іудейської традиції є принципово нерекладним, в християнстві було перетлумачено й перекладено в християнський спосіб. Якщо не зважати на це, відбувається порівняння принципово несумірних з точки зору різних релігійних традицій феноменів, категорій та концептів, як це трапляється в тексті цієї дисертації. Переклади Біблії є предметом дослідження джерелознавства та

книгознавства. У вітчизняному релігієзнавстві цей напрямок досліджень християнства розвиває Т. Горбаченко [55], в працях якої багато уваги приділяється документальним пам'яткам християнської писемної культури на теренах Русі-України XI – XVII ст., «книжній справі» в монастирях, які довгий час були осередком перекладацької справи на українських теренах. Стосовно української традиції біблійних перекладів, не викликає сумнівів, що переклади Біблії українською мовою мають свою, часом дуже драматичну, історію, яка віддзеркалює не лише драматичність національного суспільного та релігійного буття, а й не менш складну долю української мови. «Для усіх без винятку християнських народів інтеграція біблійного слова – і як сакрального тексту, що увиразнює та опредметнює практику взаємодії із священним світом, і як артефакту, що є ретранслятором тисячолітнього духовного та суспільного досвіду людства – ставала смислоформуючим стрижнем поступу тієї чи іншої національної культури, духовності, суспільної та особистої моральності, врешті-решт – навіть розвитку форм соціального побуту, оскільки останні завжди були визначеними біблійними моральними і суспільними ідеалами та цінностями» [49]. Як слушно зазначає С. Головащенко, «навіть реконструкцію історії біблійних перекладів годі вважати завершеною. Трохи більше, але все ж не досить, зроблено на ниві літературознавчого аналізу біблійних мотивів в українській літературі» [49]. Відомий український дослідник біблеїстики констатує, що нині активно виконуються розвідки, присвячені ролі КиєвоМогилянської та київської духовно академічної традиції у процесі становлення біблеїстики на теренах України; питання історії біблійних перекладів українською. Щодо питання до становлення української традиції перекладання Святого Письма, дослідницьку увагу привертає перший повний український переклад, останнім часом висвітлювалася насамперед творчість П. Куліша та І. Пулюя [17;62]. Наявні спроби представити узагальнений огляд історії та

специфіки біблійних перекладів українською мовою [52; 26; 16], не позбавлені тенденцій ідеалізації та міфологізування [64]. Втім, (і цю думку поділяють майже всі сучасні українські релігієзнавці) комплексна реконструкція традиції перекладання Біблії українською мовою, історії спроб введення біблійного слова до українського мовного простору, залучення української мовної культури до освоєння смислового простору біблійної думки вимагає уважного вивчення кожної такої спроби, від найперших до останніх. Особливого значення цим дослідженням надає той факт, що українська традиція біблійних перекладів повною мірою відображує ідеологічні перипетії боротьби українців «за волю і долю».

Вивчення стану дослідження проблеми українських перекладів Біблії у вітчизняній науковій літературі показало, що певні її аспекти знайшли належне висвітлення у доробку сучасних авторів. Загально-інформативний огляд перекладів Біблії українською мовою, виходячи з конфесійних настанов, подають в своїх працях Т. Барщевський [13], О. Горбач [53;54], Ю. Решетніков [12], Р. Турконяк [18]. Ґрунтовні розвідки з досліджуваної теми належать Д. Степовику, який багато років є активним членом УБТ. Найближчою до теми нашого дослідження є книга М. Жукалюка та Д. Степовика «Коротка історія перекладів Біблії українською мовою» [43], де автори стисло й в доступній формі викладають історію всіх чотирьох повних перекладів Біблії українською мовою. Однак, як видно із назви цього дослідження, воно має історичний характер і не виходить за межі історичної ретроспекції та історіографічної методології дослідження україномовної традиції біблійних перекладів. Деякі окремі аспекти історії перекладів Біблії українською мовою поставали предметом спеціальних наукових розвідок. Так, дослідження історії неповних та незавершених перекладів Біблії українською мовою проводили В. Любащенко [32], Д. Степовик [56]. Біблійно-перекладацьку працю П. Куліша висвітлив в своїй статті О. Кузьміч [34]. Національній культурно-освітянській та

перекладацькій праці І. Огієнка присвячено багато цікавих досліджень, зокрема розвідки О. Блощука [22; 23], Д. Степовика [55; 157] тощо. Переклад І. Хоменка описали К. Гудзик [63] та І. Хома [13]. Праці Р. Турконяка присвячено дописи В. Меркулової [45], Л. Носаревої [22], перекладу Ф. Денисенка – стаття Д. Рудюка [47]. Однак, більшість названих досліджень фактично оперують спільною текстологічною і історико-культурною джерельною базою, і мають описовий характер. Вони можуть бути «введенням в проблему» національної традиції біблійного перекладу, яка, поза сумнівом, потребує глибшого методологічного рівня релігієзнавчого дослідження. Методологічним підґрунтям цього дослідження ми вважаємо лінгвістичне релігієзнавство – міждисциплінарний напрямок у вітчизняному релігієзнавстві, започаткований наприкінці 90-х років минулого століття І. Богачевською. Запропонована нею методологія філософсько-релігієзнавчого дослідження сакральних мов у християнстві, зокрема церковнослов'янської мови як сакральної мови православного слов'янства [24] та християнської наративної традиції [25], на нашу думку, найбільш придатною для побудови концепції філософсько-релігієзнавчого аналізу національних традицій перекладу Біблії у православних слов'ян. Оскільки вивчення перекладів Біблії українською мовою не можливо без врахування широкого соціально-культурного контексту, продуктивним, на нашу думку, є здійснення на основі методології лінгвістичного релігієзнавства компаративного аналізу спільних і відмінних рис в процесах і традиціях перекладу Біблії українською, російською та білоруською мовою, особливо в діахронному (історичному) аспекті. Отже, аналіз стану вивчення вітчизняної традиції біблійних перекладів дає можливість констатувати актуальність її системного філософсько-релігієзнавчого дослідження у контексті лінгво-релігієзнавчої парадигми з урахуванням богословського та релігієзнавчого дискурсів. На нашу думку, воно

розширить дослідницьке поле релігієзнавчої науки шляхом поглиблення розуміння її природи, сутності та змісту в християнському контексті. Отримані узагальнення можуть бути врахованими задля консолідації суспільства на основі християнських духовних цінностей, у процесі розробки концепцій міжконфесійного діалогу, з'ясування новітніх трансформацій в релігійному житті України.

Фахівці перекладів, які досліджують богословські та світські вчення, на думку вчених, мають розробити власний підхід або методику дослідження, яка вимагала б чіткого визначення і розуміння поняття об'єкта і предмета дослідження. У нашій кваліфікаційній роботі варто звернутися до дефініцій «переклад», «біблійний переклад», «традиція», які вимагають аналізу, тому що вони є багатозначними поняттями і їх розуміння в різних наукових контекстах суттєво варіюється.

Звернемо увагу на базове для кваліфікаційної роботи поняття «переклад», тому що воно є принциповим в контексті і вимагає ретельного аналізу. Цікаве свідчення з цього приводу є у видатного французького перекладача і теоретика перекладу Є. Карі, який писав, що дефініція перекладу, справді, дуже складне явище, тому що в наш час воно має численне різноманіття і постійно змінювалося протягом багатьох епох. Дослідник припускав, що саме це могло затрудняти роздуми багатьох лінгвістів, які, могли погоджуватися із думками попередників або заперечувати їх, і таким чином, не розуміли, що не завжди мали на увазі одне й те саме.

Досліджуючи різні погляди щодо дефініції «переклад», узагальнемо основні підходи щодо визначення поняття перекладу, які є в сучасній лінгвістиці та у сучасному перекладознавстві. Отже, А. Федоров, Я. Рецкер під перекладом розуміють текст мовного характеру у його зв'язку з оригіналом (А. Федоров [16, 10], [14, 7]); М. Ледерер бачить в цьому понятті перевираження, тобто вираз який був колись виражений за

допомогою засобів іншої мови, (М. Ледерер [25, 31]); А. Швейцер розглядав переклад як процес міжмовної та міжкультурної комунікації (А. Швейцер [18, 75]); Р. Міньяр-Белоручев та Ж. Мунен стверджували, що переклад – це комунікація двома мовами, тобто мова йшла про явище білінгвізму, в рамках якого компоненти мовної комунікації подвоюються (Р. Міньяр-Белоручев [9, 25], Ж. Мунен [21, 4]); Дослідники А Федоров, А. Швейцер бачили у перекладі двофазний процес, в рамках якого переклад або мовна комнікація розпадалася на дві частини, на два моменти (А Федоров [19, 10], А. Швейцер [10, 75]); Іншої думки був Л. Бархударов, який називав переклад міжмовною трансформацією (Л. Бархударов [12, 6]); на думку Ж. Мунен, В. Виноградова переклад – це вид словесного мистецтва в науці (Ж. Мунен [29, 6], В. Виноградов [38, 8]). Серед розмаїття понять, дефініцій терміну «переклад» розглянемо, що розуміють учені-лінгвісти під біблійним перекладом. Слід зауважити, що наявність великої кількості публікацій, наукових статей біблійного характеру не дають ґрунтовне визначення поняття «біблійний переклад». Одним із відомих визначень є пояснення О. Мень, яке існує у Бібліологічному словнику: «Переклади біблійні – це переклади Святого Письма з оригінальних мов (єврейська, грецька і арамейська) мовами народів світу» [64]. Інші джерела лише спорадично дають основну характеристику основних подій з історії біблійного перекладу. Таким чином, візьмемо за основу в якості робочої формули в нашій кваліфікаційній роботі саме вищезазначене поняття.

Аналізуючи загальноприйняті поняття біблійного перекладу, нам видається доречним визначити дефініцію понять «традиція біблійного перекладу» й «національна традиція біблійного перекладу». Що таке «традиція»? Варто звернутися до Академічного тлумачного словника української мови, аби пересвідчитись у правильності розуміння. Отже, «традиція – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки і т. ін., що

склалися історично і передаються з покоління в покоління; звичайна, прийнята норма, манера поведінки, усталені погляди, переконання когось; узвичаєння, узвичаєність, неписаний закон» [16]. «Традиція є складником культури, який постає в далекому чи близькому минулому, але оцінюється в сьогоденні у своїй функціональній чи ритуальній площині» [17]. Польський філософ Є. Шацький стверджував, що «Традиція не тотожна історичній свідомості, але являє собою особливий її різновид, пов'язаний з перетворенням неоднозначних фактів минулого в однозначні цінності сучасності» [19, 358]. Сьогодення й минуле характеризує традицію та є його посередником, засобом збереження й передачі зразків, прийомів і навичок діяльності.

Національна традиція виявляє суть, яка є від'ємною рисою кожного народу у культурі. Як відомо основу національної культури будя якої нації складають звичаї, традиції, ритуали, які притаманні всім сферам життя народу. Це є елементи культури, які сформувалися з часом і передаються від покоління до покоління. Можна сказати, що стиль і традиції нерозривно пов'язані, тому можна стверджувати про наявність національного, зокрема, українського, стилю перекладів Біблії, який фіксується навіть в перекладах, виконаних на українських теренах церковнослов'янською мовою. Наприклад, цілком погоджуємося з С. Арутюновим, який вважав, що поняття традиції слід обмежити певною частиною культури, в якій існує людина, і не додавати сюди іншу частину культури. Ця думка, на наш погляд, дуже важлива, коли ми говоримо про традиції перекладу Біблії. Звертає на себе увагу висловлення Г. Гегеля який говорив про традицію як про такий феномен, який не можна назвати нерухомим, він розвивається и живе. Традиція є душею кожного наступного покоління, його духовною субстанцією, що стала чимось звичним, його засадами, забобонами й багатством [45]. Це висловлювання є вичерпною характеристикою специфіки буття Біблії в національній культурі християнського народу і не

тільки християнського, оскільки переклад Біблії будь-якою національною мовою, за свідченням історії, є, поза сумнівом, визначним явищем в культурі цієї нації.

Загальновизнано, що традиція – це соціально-культурний феномен, явище духовного життя суспільства, важливіший елемент суспільної й національної свідомості. Аналізуючи історичні, наукові джерела, можна дійти висновку, що термін «традиція» має різні тлумачення, які не ідентичні між собою. Якщо звернемося до поняття «культурна традиція», то термін «культура» відображає феномен, а традиція показує засіб її розвитку, функціонування. Завдяки традиції ми маємо можливість спостерігати зв'язки. Національна традиція біблійного перекладу є динамічною, вона виражає соціальний досвід, який можна спостерігати в різних групах віруючих і невіруючих. Таким чином, можна дійти висновку, що дефініція «культура» ширше, ніж дефініція «культурна традиція», що пояснюється індивідуальною культурою народів, їхніми стереотипами й інноваціями, які можливо зможуть перетілитися в традицію. Відомо, що духовна культура – специфічний спосіб людської діяльності, тоді національна традиція біблійного перекладу показує механізми, тобто інструментарій, за допомогою якого виконується ця діяльність. Створення нових перекладів Біблії вимагає накопчення досвіду щодо механізмів її функціонування. І лише в цій перетвореній новій якості національні традиції біблійних перекладів з'являються у вигляді реально функціонуючих способів діяльності. Тому природно, що національна традиція біблійного перекладу є й виконує всі свої функції протягом свого історичного розвитку національної духовної культури, а також нашого суспільства. Деякі дослідники-лінгвісти співвідносять національну традицію біблійного перекладу з таким поняттям як «культурна пам'ять» внаслідок аналізу як етнокультурного феномену. З наукової точки зору соціальна пам'ять – це інформація, яка була отримана в процесі

історичного розвитку, практичної й пізнавальної діяльності. Також соціальна пам'ять передавалася від пращурів до нащадків соціально-культурними засобами. Саме це і складає основу індивідуального й суспільного пізнання на кожному певному періоді історичного розвитку. Ця інформація зберігається в соціально-культурному середовищі.

Матеріальну основу культурної пам'яті образують елементи духовної культури, а механізми культурної пам'яті, відповідно, можна розглядати як процеси формування окремих фрагментів духовної культури і їх функціонування. Духовна культура, при такому підході, виявляється сховищем різних духовних цінностей і настанов, виробничих рецептів і навичок, соціальних норм і різних даних про її (духовної культури) явища. Однак поняття «культурна пам'ять» не охоплює національну традицію біблійних перекладів як явище духовної культури цілком, оскільки не береться до уваги відтворення, а висувається на перший план збереження, утримання. Але без відтворення немає національної традиції біблійного перекладу. Звичай використовувати в якості сакральної певну мову – це елемент духовної культури нації, що склався в рамках певної релігійної ситуації й виступає елементом соціальної регуляції. Коли ж цей звичай передається наступним поколінням, набуває статусу в рамках нової релігійної ситуації, він стає традиційним явищем. Тобто, на відміну від звичаю, переданого від покоління до покоління в рамках окремої релігійно-соціокультурної ситуації, національна традиція біблійного перекладу завжди пов'язана із трансляцією від епохи до епохи, від одного типу цивілізації до іншого.

Переклад Біблії національною мовою є, як правило, окремим видом релігійної діяльності, отже, як будь-якому виду релігійної діяльності процесу перекладу сакральних текстів притаманна певна ритуальна складова. Ритуал можна визначити як складну, історично мінливу, поліфункціональну систему соціально санкціонованих форм символічної

поведінки, підпорядкованих певним завданням суспільства, збагнення яких можливо лише за допомогою здійснення самого ритуалу. На нашу думку, релігійний ритуал – ще більш формалізована поведінка або дія, що має насамперед символічне значення, що сприяє зміцненню зв'язків або між постійними членами релігійної громади, або у взаємодії між релігійними громадами, тому якщо національна традиція біблійного перекладу означає одну з функцій людської (і релігійної) діяльності – функцію наступності досвіду поколінь, то звичай означає спосіб реалізації цієї функції національною традицією біблійного перекладу, а ритуальні дії, якими процес перекладу може супроводжуватися – це, по суті, частина звичаю, як би його «одяг». Таким ритуалом, наприклад, постає обов'язкове отримання перекладачем офіційного благословення церковної ієрархії на здійснення перекладу Біблії і наступне благословення тексту перекладу перед його масовим розповсюдженням. Загальновідоме визначення категорії «наступність» майже зливається з поняттям «традиція» і ці поняття чітко не відокремлені одне від одного. На практиці вони то взаємозамінюються, то протиставляються, але без якогось чіткого обґрунтування. Наступність, на нашу думку, є основною характеристикою національної традиції біблійного перекладу. Очевидно, розмежування цих категорій необхідно, і ось з якої причини. Якщо вживати терміни зі суворою точністю, то «наступність» має своїм предметом тільки системи й механізми передачі історико-культурного досвіду безвідносно до його змісту. «Традиція» – більш широке поняття яке, поряд з формами й характером динаміки культури, має на увазі й конкретний зміст її проявів, якісь ідеї, напрямки, школи, імена і т.д. Отже, ми можемо говорити про наступність в українських перекладах Біблії, але використання терміну «національна традиція біблійного перекладу», на наше переконання, є більш коректним. До числа найактуальніших проблем теорії й історії національної духовної культури відноситься питання про національну

культурну спадщину, її функціонування в умовах сучасного суспільства. Оскільки пам'ятки національної традиції біблійного перекладу є найяскравішою частиною української культурної спадщини, розглянемо її в цьому контексті. Під національною «культурною спадщиною» у широкому сенсі часто розуміється сукупність зв'язків, відносин і результатів матеріального й духовного виробництва нації в минулі історичні епохи. В контексті дисертаційного дослідження у вузькому сенсі – сукупність релігійних цінностей, що дісталися українству від минулих епох, які критично засвоюються, розбудовуються й використовуються у контексті конкретно- історичних завдань сучасності, відповідно до об'єктивних критеріїв суспільного прогресу нації. Освоюючи спадщину національної традиції біблійного перекладу, ми повинні ґрунтуватися на чіткому розумінні діалектики культурно-історичного процесу, тобто розуміти той факт, що освоєння спадщини не означає її мертве зберігання, тому що «зберігати спадщину – не значить обмежуватися спадщиною». Зберігання й спадкування національної традиції біблійного перекладу не рівносильне її збереженню як абсолютного, самоцінного й самодостатнього надбання минулого. Закономірний висновок про те, що національна традиція біблійного перекладу на відміну від релігійнолітературної текстової спадщини українських біблійних перекладів – це діючий процес освоєння, варіювання й розвитку цієї спадщини. Цей процес може бути відносно коротким або дуже довгим, дискретним або безперервним, але він завжди мінливий, динамічний і розгорнутий у часі. «Характеризуючи соціальну сутність новаторської діяльності, традиція забезпечує її включення в історичний процес суспільного розвитку, набуваючи завдяки зв'язку з новаторством динамічної стійкості. Коли інноваційний фонд традиції вичерпаний, необхідним і закономірним є перехід до нової нормативної системи. Причому співвідношення традиційного й новаторського типу діяльності

змінюється за рахунок зростання ролі останньої» національна традиція біблійного перекладу [14]. Наблизитися до визначення національної традиції біблійного перекладу допомагає виявлення сутнісних характеристик цього багаточасового релігійно-культурного явища. У числі основних властивостей національної традиції біблійного перекладу найбільш очевидними, на наш погляд, є повторюваність і стійкість. Повторюваність національних традицій біблійного перекладу, їх постійне відтворення й оновлення в перекладацькій діяльності людей сприяє збереженню й стабілізації прихованої в них духовно-культурної спадщини. Завдяки повторюваності національних традицій біблійного перекладу, нові покоління отримують можливість краще засвоїти їхній зміст, долучитися до моральних і духовних цінностей християнства. Повторюваність властива багатьом матеріальним і духовним явищам. У національній традиції біблійного перекладу вона виявляється специфічно – як прагнення до збереження й відтворення незмінного сакрального тексту Божественного Одкровення. Навіть релігійні забобони, пов'язані з Біблією, міцно тримаються, переходять від покоління до покоління, впливаючи на спосіб життя віруючих. Стійкість національної традиції біблійного перекладу багато в чому залежить від її давнини, як і від давнини існування соціальних та релігійних фактів, на яких вона заснована. «Люди інтуїтивно довіряють давнині. Якщо якісь форми життя, норми поведінки або суспільні інститути мають тривалу історію, то для багатьох людей одного цього факту вистачає, щоб ставитися до них повагою. Значення давнини пояснюється не стільки часовим фактором тривалості існування, скільки тим, що всяка давнина має свої соціальні підвалини» [14]. Давнина передбачає, що збережене явище духовної культури пододало з часів свого виникнення безліч труднощів, пройшло випробування на життєздатність. Давнина перекладу Біблії – це запас людського досвіду знань, накопичених і збережених протягом тривалого часу. Будь-яка форма діяльності людей і

їх суспільних відносин, щоб набути силу традиції, повинна отримати досить широке розповсюдження серед відповідних соціальних груп, класів, нації й цілих народів, користуватися їхньою підтримкою. Інакше кажучи, вона повинна стати масовою. Масовість – також один з істотних ознак національної традиції біблійного перекладу. Широта розповсюдження богословських ідей, конфесійних поглядів, релігійних почуттів, навичок біблійного перекладу залежить від їхньої суспільної значимості, від глибини вираження ними національних духовних інтересів. Жодні з цих ознак сама по собі не визначає автоматично сучасного значення національної традиції біблійного перекладу, але їх сукупність здатна адекватно визначити їхню сутність. Можна виокремити принципи, на основі яких діють національні традиції біблійного перекладу: принцип збереження, який є фундаментальним для світу природи, і для духовного життя суспільства, включаючи в тому числі й таку характеристику, як наступність у розвитку суспільства. Ми поділяємо точку зору Є. Маркаряна, який характеризує традицію з позиції статичності або динамічності, висуваючи на перший план критерій часу (тривалість дії традиції), але, спираючись на «коефіцієнт актуалізації» усього попереднього досвіду [23]. Використовуючи в дисертації категорії «національна традиція біблійного перекладу» і «національна культурна традиція», ми маємо на увазі, що в найбільш загальному змісті традиція – свого роду особлива характеристика культури, а поняття «традиція» і «культурна традиція» досить синонімічні, тому що поза культурним полем традиція існувати не може. Тому, говорячи про функції національної традиції біблійного перекладу, ми насамперед маємо на увазі її культурні функції в національному контексті. Розглянемо в узагальненому вигляді функції національної традиції біблійного перекладу, які вона виконує в житті українських християн і української культури загалом. У самому загальному розумінні функція – це коло діяльності. За визначенням Гете, «функція – це існування, мислиме

нами в дії» [46] Термін «функція» стосовно релігійних і культурних явищ вимагає уточнення. «Слово «функція» використовується іноді для позначення суми наслідків – корисних й шкідливих, явних й прихованих, передбачуваних й непередбачуваних, які має діяльність даного суб'єкта для системи. Точніше, на наш погляд, вважати функцією культурного явища його здатність робити певного роду роботу, необхідну для підтримки цілісності системи, досягнення нею цілей виживання й розвитку» [14]. Урахування нюансів поняття «функція» необхідне через його важливе методологічне значення. Величезне значення національної традиції біблійного перекладу в процесі виникнення й збереження національної духовної культури, її здатність відтворювати закріплені в ній зразки минулого, цінності й змісти всієї сукупної життєдіяльності в мінливих умовах соціально-релігійного буття нації, можливість відродження за допомогою традиції забутого, але настільки необхідного для легітимації нового суспільства християнського світогляду, – усе це виявляє поліфункціональний характер національної традиції біблійного перекладу. Ґрунтуючись на сучасній методології дослідження культури й традиції, як її складової [14], ми виділили наступні функції національної традиції біблійного перекладу: інформаційно-комунікативну; регулятивно-нормативну; аксіологічну; функцію соціалізації особистості (людинотворчу); емоційно-психологічну; інноваційну; інтегруючу; пізнавальну; виховну. Визнаючи культурну адаптацію одним з найважливіших факторів культурогенезу в цілому, історичної мінливості національних культур, породження інновацій і інших процесів соціокультурної трансформації суспільства, а також зміни рис свідомості й поведінки окремих особистостей, ми вважаємо, що саме національна традиція біблійного перекладу виступає одним з найважливіших механізмів пристосування релігійних співтовариств, конфесійних груп і окремих віруючих до мінливих умов сучасного життя як за допомогою

нового прочитання довічних християнських норм і цінностей, так і за допомогою утримання значущих морально-релігійних характеристик соціального життя. Підставою виділення цих функцій є, по-перше, те, що вони виявляються практично у всіх формах суспільного життя сучасних українських християн, по-друге, дані функції національної традиції біблійного перекладу відрізняються масштабом впливу на життя віруючих і значенням для суспільної духовної культури і моральності загалом. Найважливішою функцією національної традиції біблійного перекладу є інформаційно-комунікативна. Національна традиція біблійного перекладу служать свого роду додатковим інструментом, за допомогою якого національна культура «кодує» світ духовних явищ і допомагає передавати сакральну релігійну інформацію через час й простір. Вона створює умови для її зберігання, нагромадження, систематизації. Кожна конфесійна спільнота в рамках християнства як світової релігії формує свій комплекс релігійних традицій і норм, зашифрованих у певній предметно-знаковій формі, що забезпечує їхнє розуміння віруючими, організує необхідну для єдності спільноти соціальну поведінку, створює пануючий тип християнського світовідчуття, і в той же час зводить перешкоди в системі комунікативних відносин з іншими конфесіями та релігіями. Подібне розуміння національної традиції біблійного перекладу як соціокультурного коду потребує розгорнутої теоретичної аргументації. Найкращим способом обґрунтування саме такого підходу до національної традиції біблійного перекладу, на нашу думку, є дослідження її системно-функціонального буття, її особливої ролі в національній культурі як матриці духовного смислопокладання. Регулятивно-нормативна функція національної традиції біблійного перекладу в різних сферах релігійного буття й християнської діяльності виявляється специфічно, відрізняється своєрідними рисами. Це залежить як від характеру тієї або іншої життєвої сфери, до якої віруючий намагається «прикласти» змісти біблійного

тексту, так і від того, якою мірою традиційне виступає монопольним регулятором у різноманітних формах і типах суспільних відносин у релігійній сфері. В області суспільних відносин загалом взаємодіють і співіснують, певним чином диференціюючи сфери впливу, як нормативноправові, так і традиційно-моральні регулятиви. В історії більшості християнських країн прослідковується зростання значимості регулятивної функції національної традиції біблійного перекладу від епохи до епохи внаслідок ускладнення зв'язків і відносин індивідуального й суспільного, особистісного й колективного в християнстві, поглиблення глобальної тенденції до збільшення різноманіття всіх форм релігійного життя суспільства. Скоріше за все, ця тенденція при всіх можливих перипетіях, непередбачених поворотах релігійного життя християнського світу збережеться в найближчому майбутньому, оскільки в міру зростання ролі суб'єктивного фактору, підвищення рівня духовної культури, розвитку творчого потенціалу людства буде зменшуватися вплив примусовоадміністративних, обов'язково-правових каналів соціальної регуляції, а релігійні духовні й моральні традиції будуть залишатися одними з головних інструментів соціальної регламентації християнського світу, навіть якщо вони не будуть явно артикульовані, а залишаться в імпліцитному стані. Впливаючи на різноманітні процеси й відносини пов'язані з життям суспільства через текст Біблії як найчитанішої в світі книги, національні традиції біблійного перекладу фіксують порядок і правила соціальної поведінки, оскільки біблійні тексти служать моделлю, яка орієнтує людей на те як будувати відносини на міжособистісному рівні, як поводитися стосовно суспільства, тієї або іншої соціальної групи, аж до контактів на міжнародному рівні. У цьому плані ми акцентуємо увагу на загальноцивілізаційній і гуманістичній ролі біблійної традиції, надаємо їй пріоритетного значення. Сутність аксіологічної функції полягає в тому, що національні традиції біблійного перекладу можуть розглядатися і як

джерело особливого роду цінностей, прийнятих й підтримуваних національною соціальною системою. У цьому випадку біблійні тексти використовуються як коди, щоб утримати націю на певній лінії розвитку, яка обрана історією. Релігійні системи цінностей завжди протистоять дестабілізуючим ефектам, породженим самою соціальною системою. Під цінністю ми, як правило, розуміємо те, що об'єктивно корисно людям, сприяє задоволенню їх потреб щодо реалізації їхніх інтересів. Такими є матеріальні, соціально-політичні, правові, моральні, естетичні й релігійні цінності. Однак релігійні цінності не зводяться до об'єктивної сторони. У них виражається суб'єктивне ставлення людей до світу, їх уявлення про те, що необхідно й корисно як для їхнього існування в суспільстві, так і спасіння їхньої душі. Ці уявлення, об'єктивні за змістом й суб'єктивні за формою, виступають як вияв внутрішнього релігійноморального світу людини. Важливо усвідомлювати, що цінності можуть бути як справжніми, так і уявними (примарними). Біблійні цінності більшість людства беззаперечно відносить до справжніх цінностей. Ці цінності відповідають інтересам більшості, сприяють стабільності суспільства, створенню умов для існування кожної людини. Тому вони набувають значення справжніх фундаментальних соціально-моральних цінностей. Національна традиція біблійного перекладу акумулює в своїх текстах соціально-значимі регулятиви індивідуальної діяльності тобто виконує людинотворчу функцію, сприяє соціалізації особистості. Фокусуючи творчі зусилля особистості в єдиному значеннєвому центрі, що спирається на досвід духовно-практичної діяльності християн, так, що ці зусилля набувають загальнозначущого характеру, національна духовна традиція виступає у певному сенсі становим хребтом усякої творчості народу, оскільки вона незамінна у функції соціокультурного посередника між індивідом і суспільством, між різними суспільними групами, між поколіннями: вона вибудовує світ культури даного народу й даної епохи як специфічне,

неповторне, ментально цілісне духовно-значеннєве утворення. Таким чином, будучи одним з найголовніших способів наступності культури й одночасно будучи засобом соціалізації особистості, національна традиція біблійного перекладу сприяє реалізації діалогічного задуму, суть якого передбачає таке існування в культурі, коли спілкування з іншою людиною є в той же час спілкуванням із самим собою як «людиною культури», тобто традиція у двох відносинах – у якості умови формування культури особистості й у якості передумови комунікації культур (й індивідів) у світі культури – гарантує безперервність існування культури в єдиному, «сьогоднішньому» часовому просторі у формі діалогу багатьох культур (у тому числі минулої й майбутньої культури), у ході якого кожна культура реалізує себе подібно окремої, самобутньої й невичерпної особистості. Важливу роль у розвитку культури відіграє інноваційна функція національної традиції біблійного перекладу. Діалектика розвитку культури в історичному часі передбачає два процеси, тісно пов'язаних між собою. Це постійна актуалізація традиції й регулятивне введення новацій. Іншими словами, мова йде про стабілізуючу й інноваційну функції національної традиції біблійного перекладу, що є механізмом не тільки успадкування, але й розвитку культури. Перша націлює суспільство на збереження й укорінення відомих установлень культури, легітимуючи їх зміст посиленням на факт їхнього існування в минулому; а друга – забезпечує вирішення творчих завдань за допомогою змістовного перетлумачення успадкованих стереотипів дії в межах твердих і незмінних формальних схем. Ця функція національної традиції біблійного перекладу найяскравіше проявляється в розвитку національної мови, фіксації її високих зразків і кращих виявів в перекладах Біблії, де в рамках усталеного змісту яскраво проявляється синтез мовних новацій та усталених національних літературних норм. При розгляді основних функцій національних традицій біблійного перекладу в розвитку культури й

суспільства слід підкреслити роль інтегруючої функції. Ця функція полягає в тому, що національна традиція біблійного перекладу поєднує людей у їхньому світобаченні, допомагає дотримуватися єдиного, духовно легітимізованого погляду на події і явища. Ефективність цієї функції залежить від рівня розвитку суспільства, структури суспільних зв'язків і відносин, культурного стану. Критична роль біблійних перекладів зводиться до того, що вони постають певною «точкою відліку» в аналізі й оцінці процесів індивідуального й суспільного життя, дозволяє виявляти відносно неї дійсні плюси й мінуси, знаходити ті аспекти, які мають громадський інтерес, орієнтувати на усунення негативних боків, підкреслювати соціальне значення усього позитивного з метою його повторення, тиражування. Функції національної традиції біблійного перекладу знаходяться між собою у відносинах взаємодоповнення – кожна функція, виявлена в тому або іншому моменті дії традиції, передбачає присутність інших функцій. Функції національної традиції біблійного перекладу пов'язані, в першу чергу, з такими конкретними сферами людської життєдіяльності, як релігія, мистецтво й наука, а також з особливостями соціокультурного розвитку (місце й роль національної традиції біблійного перекладу в конкретних культурах, ставлення суспільства до світу християнської релігійної традиції). «Культурна традиція виникає як природний історичний механізм відтворення й регуляції системи соціальної життєдіяльності людей у їхньому генезисі, а її функціонування забезпечує стабілізацію утворених форм громадського життя. Традиції підтримують зв'язок часів, з'являються як переклик епох і поколінь, як культурні парадигми» [14, 5].

Ще однією місією національної традиції біблійного перекладу є оцінка дійсної значимості духовних явищ, виявлення їх місця в житті суспільства.

Аксіологічний статус національної традиції біблійного перекладу дозволяє визначити справжню гідність, соціальну якість і спрямованість

тих або інших текстів культури, їх суспільний резонанс, вплив на освітній рівень, виховний потенціал, становлення громадянської позиції, установити, якою мірою вони слугують задоволенню різноманітних культурних потреб і інтересів. На жаль, у сучасному українському суспільстві відбувається розрив наступності між минулим і сьогоденням, люди зневірюються, нехтують авторитетом традиційних релігійних норм і будують своє життя, керуючись негайними потребами. Наслідком цього є свого роду соціальна амнезія, яка в сучасних умовах виступає, найчастіше, в таких формах: а) применшення значення історичних і національних цінностей, їх негативна оцінка, приниження ролі власного народу в розвитку світової цивілізації (комплекс національної «меншовартості»); б) неповага до ідеалів і справ старших поколінь, байдуже й негативне ставлення до їхнього життєвого досвіду, моральних норм і звичаїв; в) відсутність традиції наступності в родині, роді, між поколіннями, у соціальній і політичній практиці; звичка кожний новий етап починати «з білого аркуша», на «порожньому» місці, а не як якісне поліпшення минулого в умовах, що змінилися; г) відсутність стійкого й загального теоретичного й практичного інтересу до історії свого народу й держави, до дослідження відбудови, збереження й поширення досягнень вітчизняної культури; незнання традицій і звичаїв народу, географії країни, національної філософії, соціально-економічної й політичної думки; д) неадекватна геополітична спрямованість, пошук майбутньої держави й суспільства в чужих зразках і прикладах, а не в удосконалюванні власних традиційних форм [14, 7]. Таким чином, національні традиції біблійного перекладу як сукупний досвід духовної діяльності попередніх поколінь в країнах християнського світу можуть давати суспільству основи духовного оновлення, вектори його конструктивного функціонування й розвитку. Національна традиція біблійного перекладу – надійний орієнтир у непростому поверненні нації до себе.

1.3. Адекватність та еквівалентність перекладу біблійних термінів

Переклад розглядається як спосіб забезпечити спілкування між різномовними групами людей шляхом відтворення на іншій мові повідомлення, що міститься в вихідному тексті. Мовознавці зазвичай визначали переклад як заміну тексту на одній мові текстом на іншу мову, тоді приступали до вивчення вимог, яким повинен задовольняти створюваний текст, щоб служити повноцінною заміною оригіналу, і у відносинах, що виникають між текстами оригіналу та перекладу в цілому і між окремими частинами і одиницями цих текстів. Отже, лінгвістична теорія перекладу вивчає співвідношення одиниць двох мов не ізольовано, а в текстах певного типу (оригіналах і їх перекладах), і всі дані, якими ця теорія володіє, отримані з порівняльного вивчення таких текстів. Однією з головних цілей перекладу є передача інформації на лексичному, граматичному і стилістичному рівнях. Крім цього основним завданням є передача прагматичної функції тексту (те, що хотів сказати автор і як це розуміється читачем) [19, с. 117].

Виконання цієї функції можливо лише за допомогою адекватності перекладу. Адекватність перекладу спирається на реальну практику перекладу, яка часто не допускає стовідсоткової передачі всього комунікативного змісту оригіналу. В результаті рішення, прийняте перекладачем, нерідко носить компромісний характер, тобто в процесі перекладу з метою передачі головного і суттєвого в вихідному тексті (його комунікативних установок і комунікативного ефекту) перекладачеві нерідко доводиться йти на відомі втрати. Крім того, досягнення адекватності перекладу вимагає від перекладача, насамперед, вміння зробити численні і якісно різноманітні міжмовні перетворення - так звані перекладацькі трансформації – для того, щоб текст перекладу з

максимально можливою повнотою передавав всю інформацію, укладену в початковому тексті.

У ряді випадків для успіху міжмовної комунікації, досягнення максимальної еквівалентності виявляється необов'язковим, а іноді навіть небажаним. Це викликало необхідність у введенні оціночного терміна «адекватність перекладу», що означає відповідність перекладу вимогам і умовам конкретного акту міжмовної комунікації. Наприклад, Виноградов бачить мету перекладу не «в підгонці тексту під чиєсь сприйняття, а в збереженні змісту, функцій, стильових, стилістичних, комунікативних та художніх цінностей оригіналу». І якщо ця мета буде досягнута, то і сприйняття перекладу в мовному середовищі перекладу буде відносно рівним сприйняттю тексту в мовному середовищі оригіналу. Перебільшення ролі комунікативно-функціонального фактора в перекладі призводить до розмивання внутрішнього змісту, інформативної суті самого тексту, оригіналу та перекладу. Визначальним стає не сам текст, а його комунікативна функція і умови реалізації [43, с. 267].

Важливу роль у забезпеченні адекватності перекладу грають і соціолінгвістичні фактори, що зумовлюють відмінність у мові окремих груп носіїв мови. Додаткові труднощі для забезпечення всебічного розуміння рецептором перекладу переданого повідомлення можуть виникнути в зв'язку з наявністю в тексті оригіналу відхилень від загальнонародної норми іноземних мов, використання там таких субстандартних форм, як територіально-діалектні, соціально-діалектні і ті, що імітують мову іноземця. У відповідності з тлумаченням термінів «еквівалентність» і «адекватність» адекватний переклад включає певну ступінь еквівалентності, але еквівалентний переклад може і не бути адекватним.

Під адекватним перекладом розуміється переклад, який задовольняє всім зазначеним вимогам і, в першу чергу, поставленої прагматичної

задачі. У нестрогому вживанні адекватний переклад - це просто «хороший» переклад, який виправдовує очікування і надії учасників міжмовної комунікації або осіб, які здійснюють оцінку якості перекладу.

Отже, можна зробити висновок, що для виконання цього адекватного перекладу економічного тексту необхідно враховувати всі його граматичні, лексичні та стилістичні особливості.

Щодо біблійного дискурсу, це - тип дискурсу, у якому відбувається процес на основі певних біблійних ідей. Біблійний дискурс у новогрецькій мові уточнюється базовими поняттями як:

Αγία Γραφή – біблія

Προσευχή – молитва

Μυστήριο- таїнство

ο Αρνός του Θεού - Агнець Божий

θεός – Бог

ευδαιμονία – блаженство

Θεοτόκος – Богородиця

Θρήσκευμα - віросповідання

Біблійний дискурс охоплює велику тематику, так як біблія пронизує всі сторони життя сучасної людини.

Виділяють наступні особливості біблійного дискурсу :

- 1)складність його структури;
- 2)різноманітність спільників товариств;
- 3)різноманіття спілкування.

До особливостей біблійних текстів відносяться:

1)наявність оборотів біблійного стилю в богословських текстах, що охоплюють загальні або спеціальні питання. Наприклад:

• *Τελικά, το τελευταίο τέταρτο του 4ου αιώνα, ο Μέγας Θεοδοσίος [379-395 Κ.Χ.] έκανε τη Χριστιανοσύνη επίσημη θρησκεία της Αυτοκρατορίας και κατέπνιξε τη δημόσια ειδωλολατρική λατρεία» - Зрештою в останній чверті*

IV століття Феодосій Великий [379—395 рр. н. е.] зробив християнство офіційною релігією імперії і поклав край національному язичеському віросповіданню;

• *«Δεν μπορούμε να αρνηθούμε το γεγονός ότι η ελευθερία λατρείας των εναγόντων περιορίστηκε σε ένα βαθμό από την απαίτηση του σχολείου να συμμετάσχουν σε ασκήσεις κεντό», παραδέχτηκε ο πρόεδρος του δικαστηρίου Ταντάο Τσούτζι». - «Не можна заперечити, що свобода віросповідання позивачів дещо обмежувалася вимогою коледжу брати участь у заняттях з кендо»,— визнав головний суддя Тадао Цуджі.*

2)інформативність тексту і насиченість термінами і їх тлумаченням:

• *Με περισσότερη ακόμη δύναμη, το Άγιο Πνεύμα κατέβηκε πάνω στους Αποστόλους την ημέρα της Πεντηκοστής: «Ξαφνικά ήρθε από τον ουρανό μια βουή σαν να φυσούσε δυνατός άνεμος, και γέμισε όλο το σπίτι όπου έμεναν. - Із це більшою силою Святий Дух зійшов на Апостолів у день П'ятидесятниці: «Аж ось роздався знеацька з неба шум, – читаємо в Діяннях Апостолів, – неначе подув буйного вітру, і сповнив увесь дім, де вони сиділи.*

• *Ωστόσο, επειδή ο Μερκάτορ είχε συμπεριλάβει στο βιβλίο του τη διαμαρτυρία που εξέδωσε ο Λούθηρος ενάντια στα συγχωροχάρτια το 1517, η Χρονολογία περιλήφθηκε στον κατάλογο της Καθολικής Εκκλησίας με τα απαγορευμένα βιβλία. - Однак через те що Меркатор помістив у «Χροнології» протест Лютера проти індульгенцій, висловлений 1517 року, католицька церква занесла цю працю до «Індексу заборонених книг».*

3)широке використання метафор:

• *«Η ράβδος σου, και το προσωπικό σου, θα με παρηγορήσουν», λέει ο Ντέιβιντ, απευθυνόμενος στον Κύριο (Ψαλμός 23: 4). - «Твоє жезло й Твій посох — вони мене втішать!», каже Давид, звертаючися до Господа (Псалми 23:4)*

Як може втішити жезло? Як може втішити посох? Ми бачимо з контексту, що метафора жезла й посоха — частина більшої метафори, в якій Господь — пастух. Пастуший посох використовувався двояко: для того, щоби підштовхнути вівцю в потрібному напрямку, або для того, щоби захистити отару від хижака. Жезло, крім того — символ влади; таким чином, жезло й посох означають два прояви сили Господньої: Він веде, скеровуючи Давида, і Він захищає його. Усвідомлення цього і заспокоює Давида. Можна просто сказати: «ця метафора означає, що Господь заспокоює Давида», але погодьтеся, що повніше і глибше думка Давида розкривається, коли ми приділяємо увагу допоміжному суб'єкту — пастушому посоху.

• «*Εἶστε το αλάτι της γης*», λέει ο *Ιησούς στους μαθητές Του (Ματθαίος 5:13)*. - «*Ви — сіль землі*», каже Ісус Своїм учням (*Матвія 5:13*).

Зауважемо, що мова йде не просто про сіль, але сказано «сіль землі». В Луки 14:34,35 Ісус каже учням, що сіль, що стала несолоною, «ні на землю, ні на гній не потрібна <...>, її геть викидають.». Навіщо сіль в гної? Навіщо сіль у землі? Як добриво. Невелика кількість солі служить хорошим добривом для бідного мінералами піщаного ґрунту. Сіяч слово сіє. Землю треба підготувати для сівби. Ми, християни, маємо поводитися так, щоби не відштовхувати людей, знаходити підхід до кожної людини. Ми — сіль землі. Для розуміння цієї метафори критично важливо розуміти, для чого сіль потрібна у землі.

4) поширеність фразеологічних еквівалентів слова:

- άσωτος υιός - блудний син
- λύκος εις δέρμα προβάτου - вовк в овечій шкурі
- γολγοθάς – голгофа
- 'Ηταν σαν το μάννα εξ'ουρανού – це було як манна небесна
- σοφός ως φίδια και μαλακός σαν περιστέρια – мудрі, як змії, і кроткі, як голубі

б) Наявність скорочень українською мовою, більшість з яких використовуються тільки в біблійних текстах і документах: *Буття – Бут, Вихід – Вих, Левит – Лев, Числа – Чи,с Второзаконня – Вто,р Ісуса Навина – ІсНав, Суддів – Суд, Руті – Рут, Самуїла – Сам, Царів – Ца,р Хронік – Хр, Езри – Езр.*

У межах текстів визначеного напрямку можна виділити деякі мовні особливості, які мають великий вплив на хід і результат перекладу. У текстах біблійного профілю - це лексико-граматичні особливості біблійних матеріалів, які відіграють важливу роль, і в першу чергу, це термінологія і спеціальна лексика. Релігійна наука, як і вся інша, має свої власні терміни. Найчастіше слово-термін має декілька значень отже, при перекладі, знаходячи відповідності цих слів, слід вибирати ті значення, які ближче всього підходять за змістом і відповідають цьому контексту. В біблійних статтях крім спеціальної лексики і термінів, зустрічається і загальноживана лексика, але тут потрібно враховувати наступні моменти: одна частина загальноживаних слів (*λειτουργία* – літургія, *μαγεία* – магія, *αγάπη* – любов) не викликає труднощів при перекладі. Іншу частину можна розділити на наступні групи:

1. Слова, що вживаються в значеннях, відмінних від повсякденного вжитку.

Наприклад, деякі службові слова, такі як *γιά, ως, προτού, παρά, προς, απέναντι* *κτλ.* Особливістю цих слів є те, що вони можуть виконувати функції різних частин мови і, крім того, деякі з них мають різні значення в межах однієї частини мови.

Наприклад: «*Γιατί η ψυχή μου ευφραίνεται με το τραγούδι της καρδιάς. Μάλιστα, το τραγούδι του δικαίου αποτελεί προσευχή προς εμένα, και θα εισακουστεί με ευλογία επάνω στο κεφάλι τους*» (Δ&Δ 25:12). - “*Бо Моя душа втішається в пісні серця; так, пісня праведних є молитвою для Мене, і на неї відповіддю буде благословення на їхні голови*” (УЗ 25:12).

Τους κάνει να χαίρονται μέσα στον «οίκο προσευχής» του, στον πνευματικό ναό του, ο οποίος είναι «οίκος προσευχής για όλα τα έθνη». - Бог потішає їх у своєму «домі молитви», духовному храмі, який названо «домом молитви для всіх народів» (Ісаї 56:7; Марка 11:17).

2. Слова і словосполучення, що сприяють для вираження ставлення автора до викладення факта або для уточнення цих фактів. У спеціальній лексиці виділяється великий перелік сполучень слів, які утворюють своєрідні «мікро-контексти».

Наприклад: *Είναι η μόνη σας ελπίδα* - *Це твоя єдина надія*

3. Необхідно виділити те, що існує велика група слів і термінів, які отримали назву "хибних друзів перекладача" (наприклад, *μαντείο* - *оракул, у давніх греків та римлян слова пророцтва, отриманого від божества та місце, де воно отримане. Пізніше Оракул - віщун, той, хто тлумачить пророцтва;*

Αποκάλυψη - *Одкровення - в монотеїстичних релігіях те, що Бог відкриває людям через природу, совість, явлення Себе (Мойсею на г. Синай та людям в особі Ісуса Христа), знамення, чудеса, повідомлення волі через ангелів та пророків. Одкровення - це також жанр іудейської та християнської літератури), транслітераційний переклад яких призводить до викривлення сенсу тексту.*

Розкриття значення мовної одиниці в спеціальній термінології, проходить через уміння перекладача розібратися в вихідному тексті, скласти загальне уявлення про систему термінології і здійснити на основі власних знань і з використанням відповідної довідкової літератури смисловий і синтаксичний аналіз незнайомої термінологічної одиниці. Для спеціальних текстів характерно також наявність скорочень і аббревіатур, більшість з яких використовуються тільки в біблійних текстах і документах. Слід зазначити, що при перекладі більшості аббревіатур,

перекладачеві необхідно консультиватися зі словником, довідником або пошуковою системою з метою розуміння значення даних скорочень.

Біблійні матеріали з новогрецької мови виявляють цілий ряд граматичних особливостей. В біблійних текстах, використовуються ті ж самі синтаксичні структури та морфологічні форми, як і в інших функціональних стилях. Однак ряд граматичних явищ відзначається в даному стилі частіше, ніж в інших, деякі явища, навпаки, зустрічаються в ньому порівняно рідко, інші - використовуються лише з характерним лексичним «наповненням». Для біблійних матеріалів особливо характерні визначення понять та опис реальних об'єктів шляхом вказівки на їх властивості.

Розуміння закономірностей людського спілкування має велике значення для сучасності, тому що комунікативні процеси становлять важливу сторону життєдіяльності людства. Специфіка перекладу як особливого виду діяльності полягає в повній відповідній заміні тексту оригіналу текстом перекладу. Але у зв'язку з невідповідністю окремих елементів у мовах оригіналу й перекладу, відмінностями у граматичних будовах мов, стилістичними особливостями повна відповідність неможлива. Тож для позначення характеру та взаємовідношення між вихідним текстом і цільовим текстом вживаються терміни «адекватність» та «еквівалентність». У контексті здійснюваного дослідження вважаємо за необхідне дати визначення терміну «переклад». Вітчизняний дослідник В. Балахтар трактує його як відтворення оригіналу засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми, яка досягається цілісним відтворенням ідейного змісту оригіналу в характерній для нього стилістичній своєрідності на іншій мовній основі [1, с. 29]. Французький гуманіст, поет і майстер перекладу Е. Доле вважав, що перекладач повинен дотримуватись таких основних принципів: 1) в ідеалі розуміти зміст тексту перекладу й наміри автора, праці якого перекладає; 2) досконало володіти

обом мовами перекладу; 3) уникати дослівного перекладу; 4) застосовувати під час перекладу загальноживані форми мовлення; 5) не лише правильно вибирати і розташовувати слова у реченні, але й передавати загальні враження, які передає зміст оригіналу [2, с. 187].

У 1790 р. англійський дослідник А. Тайлер теж висунув основні вимоги, яких мають дотримуватись перекладачі під час перекладу, зокрема такі: 1) переклад повинен повністю передавати зміст оригіналу; 2) стиль і манера перекладу мають відповідати першоджерелу; 3) переклад повинен досить легко читатися – як оригінал [2, с. 190]. Зауважимо, що ці принципи не втратили своєї значущості й в умовах сьогодення, хоча вони і видаються нам очевидними. Різними науковцями було запропоновано широке коло дефініцій понять «адекватність» та «еквівалентність». Одні вважають їх синонімами, інші – взаємно поглинаючими, а треті – взаємовиключними поняттями. Наприклад: Н. Комісаров вважає, що еквівалентний переклад і адекватний переклад не є ідентичними поняттями, хоча й тісно пов'язані одне з одним. Еквівалентність, на його думку, – це смислова спільність прирівнюваних один до одного одиниць мови та мовлення. Також В.Н. Комісаров стверджує, що адекватний переклад має більш широкий смисл і використовується як синонім «гарного» перекладу, який забезпечує необхідну повноту міжмовної комунікації в конкретних умовах [3, с. 58]. Феномен «адекватність» у більшості своїх визначень має оціночний, навіть нормативний характер, однак точаться суперечки щодо його вживання, оскільки він інколи вживається як синонім, інколи замість, часом на противагу пов'язаному терміну еквівалентність. Варто зауважити, що коли ці два терміни вживаються поряд, адекватність, як правило, стосується більш вільного, менш абсолютного співвідношення текстів оригіналу та перекладу, ніж еквівалентність. Адекватний переклад – відтворення єдності змісту і форми оригіналу засобами іншої мови. Адекватний переклад враховує і змістову, і прагматичну еквівалентність, не

порушуючи при цьому жодних норм, є точним і без усіляких неприпустимих перекручень. Одним із головних завдань перекладача є створення адекватного перекладу. За теорією Н. Складчикової, є чотири параметри адекватності перекладу: – параметр адекватності передачі семантичної інформації; – параметр адекватності передачі емоційно-оціночної інформації; – параметр адекватності передачі експресивної інформації; – параметр адекватності передачі естетичної інформації [5, с. 25]. Міжмовна еквівалентність є одним із базових і складних питань теорії перекладу, адже саме ступінь еквівалентності двох різномовних текстів дозволяє нам судити про успішність перекладу. Велика кількість лінгвістів – як вітчизняних, так і зарубіжних, вважали розкриття поняття перекладацької еквівалентності центральною проблемою теорії перекладу і тому приділяли йому значне місце в своїх працях.

У теорії перекладу еквівалентність – це збереження відносної рівності змістовної, змістової, семантичної, стилістичної й функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі й перекладі. Доцільно особливо підкреслити, що еквівалентність оригіналу і перекладу – це насамперед спільність розуміння інформації, що міститься в тексті, включаючи й ту, що впливає не тільки на розум, але й на почуття реципієнта, та яка не лише експліцитно виражена в тексті, але й імпліцитно віднесена до підтексту. Еквівалентність перекладу залежить також від ситуації породження тексту оригіналу і його відтворення в мові перекладу [2, с. 177]. Таке трактування еквівалентності відбиває повноту і багаторівність цього поняття, пов'язаного з семантичними, структурними, функціональними, комунікативними, прагматичними, жанровими та іншими характеристиками. Причому всі зазначені в дефініції параметри повинні зберігатися в перекладі, але ступінь їх реалізації буде різний залежно від тексту, умов і способу перекладу. Еквівалентність перекладу оригіналу завжди поняття відносне, і рівень відносності може бути дуже

різним. Ступінь зближення з оригіналом залежить від багатьох чинників: від майстерності перекладача, від особливостей мов і культур, що зіставляються, епохи створення оригіналу і перекладу, способу перекладу, характеру перекладних текстів тощо. Головне в будь-якому перекладі – це передача змістової інформації тексту. Одне з головних завдань перекладача полягає в максимально повній передачі змісту оригіналу, і, як правило, фактична спільність змісту оригіналу й перекладу дуже значна. Розрізняють потенційно досяжну еквівалентність, під якою розуміється максимальна спільність змісту двох різномовних текстів, що допускається через різницю мов, на яких створені ці тексти, і перекладацьку еквівалентність, тобто реальну змістову близькість текстів оригіналу і перекладу, що досягається перекладачем у процесі перекладу. Межею перекладацької еквівалентності є максимально можливий (лінгвістичний) ступінь збереження змісту оригіналу під час перекладу, але в кожному окремому перекладі змістова близькість до оригіналу різного ступеня й різними способами наближується до максимального [3, с. 88]. Для загальної характеристики результатів перекладацького процесу, окрім таких термінів, як «адекватний переклад» та «еквівалентний переклад», використовуються також такі поняття, як «точний переклад», «буквальний переклад» і «вільний переклад». Адекватним називається переклад, який забезпечує прагматичні завдання перекладацького акту на максимально можливому для досягнення цієї мети рівні еквівалентності, дотримуючись жанрово-стилістичних вимог до текстів цього типу і відповідаючи суспільно визнаній конвенційній нормі перекладу. У нежорсткому вживанні «адекватний переклад» – це «гарний» переклад, який виправдовує очікування й надії комунікантів та осіб, що оцінюють якість перекладу. Еквівалентним називається переклад, який відтворює зміст іншомовного оригіналу на одному з рівнів еквівалентності. Під змістом оригіналу розуміється вся інформація, що передається, включно з

денотативним, конотативним значеннями та прагматичним потенціалом тексту. Будь-який адекватний переклад має бути еквівалентним, але не кожний еквівалентний переклад буде адекватним.

Точним називається переклад, у якому еквівалентно відтворена лише предметно-логічна частина змісту оригіналу за можливих відхилень від жанрово-стилістичної норми. Точний переклад може бути визнаним адекватним, якщо завдання перекладу зводиться до передання фактичної інформації про оточуючий світ. Еквівалентний переклад завжди має бути точним, а точний переклад – лише частково еквівалентним. Буквальним є переклад, який відтворює комунікативно нерелевантні (формальні) елементи оригіналу, внаслідок чого викривляється реальний зміст оригіналу. Буквальний переклад не є адекватним і припускається лише у тому разі, коли перед перекладачем поставлене прагматичне завдання відтворити в перекладі формальні особливості побудови висловлювання в оригіналі. У такому разі буквальний переклад може супроводжуватися поясненнями або адекватним перекладом, який розкриває дійсний зміст оригіналу. Вільним називається переклад, який виконано на нижчому рівні еквівалентності, ніж той, якого можна досягти за цих умов перекладацького акту. Вільний переклад може бути адекватним, якщо він відповідає іншим нормативним вимогам перекладу і не пов'язаний з істотними втратами в переданні змісту оригіналу. У текстах перекладів виділяються чотири основних типи помилок, які відіграють неоднакову роль під час оцінювання якості перекладу: 1. Помилки, що грубо викривляють зміст оригіналу. Такі помилки призводять до того, що переклад відображає зовсім іншу ситуацію, і фактично дезінформують слухача. Вони, як правило, виникають унаслідок неправильного розуміння перекладачем змісту певного уривка оригіналу. 2. Помилки, що призводять до неточної передачі смислу оригіналу, але не викривляють його повністю. Як наслідок, у перекладі описується та сама ситуація, що й в оригіналі, але

її окремі частини або деталі перекладаються не досить точно. Такі помилки, як правило, виникають унаслідок неточного розуміння значення окремих слів в оригіналі чи неправильної оцінки перекладачем ступеня відповідності значень термінів у двох мовах. 3. Помилки, які не порушують загального змісту оригіналу, але не знижують якості тексту перекладу внаслідок відхилення від стилістичних норм, використання маловживаних у цьому типі текстів одиниць, зловживання іншомовними запозиченнями або технічними жаргонізмами тощо. Такі помилки в багатьох випадках не впливають на загальну оцінку якості перекладу. Вони можуть по-різному оцінюватися окремими експертами, викликати розбіжності, інколи взагалі не визнаватися як помилки. 4. Порушення обов'язкових норм мови перекладу, які не впливають на еквівалентність перекладу, але свідчать про недостатнє володіння перекладача цією мовою чи його нездатністю долати вплив мови оригіналу. Помилки цього типу дають підстави судити про загальномовну культуру та грамотність перекладача.

Для перекладача важливе володіння всім лексичним матеріалом мови, всім набором фонових знань, і кількість цих фонових знань тим більша, чим більше розходження між культурами. Отже, з метою досягнення еквівалентності перекладу, тобто збереження прагматичного потенціалу оригіналу, під час перекладу використовуються певні перекладацькі прийоми. Сфера діяльності перекладача – це своєрідне неподільне ціле: мова – культура – людина, використовуючи мову як засіб комунікації, перекладач покликаний здійснювати комунікацію між окремими людьми на основі знань і розуміння мов і культур. Без знання культурного середовища жодна комунікація неможлива взагалі. Отже, поняття адекватності поєднує передачу стилістичних і експресивних відтінків оригіналу, а еквівалентність орієнтована на відповідність створюваного внаслідок міжмовної комунікації тексту визначеним параметрам, що задаються оригіналам. Інакше кажучи, еквівалентність – це відношення

результатів двох комунікативних актів – первинного і вторинного, а також завжди відомою мірою націлена на ідеальний еталон; має на увазі вичерпну передачу змісту оригіналу на всіх семіотичних рівнях і в повному обсязі його функцій чи стосовно до того чи іншого семіотичного рівня. Проблеми адекватності та еквівалентності набувають особливої актуальності, їх співвідношення в кожному акті перекладу визначається вибором стратегії, яку обирає перекладач на підставі низки факторів, що створюють перекладацьку ситуацію (мета перекладу, тип тексту, цільова аудиторія).

Однією з характерних особливостей сучасних біблійних текстів новогрецькою мовою стає часте використання причинно-наслідкових спілок і логічних зв'язок на початку абзацу. Ці слова надають тексту логічність, пов'язуючи його окремі частини, і в деяких випадках несуть емоційне навантаження, тобто одночасно використовуються для виділення певної найбільш значимої інформації, що обов'язково повинно бути відображено в тексті перекладу. Важлива характеристика біблійного перекладу, від якої потерпають у відборі і використанні мовних засобів, полягає також в його прагненні до стислості і компактності викладу, що виражається, зокрема, в досить широкому використанні еліптичних конструкцій. Неправильне розуміння цих конструкцій нерідко призводить до помилок в перекладі. Зазначена тенденція знаходить відображення і в ряді інших граматичних особливостей. Ще однією відмінною особливістю біблійних текстів є значне переважання пасивних форм і форм простого теперішнього часу [15, с.23].

Серед граматичних особливостей при перекладі з новогрецької мови на українську не відзначається зміна порядку слів, але відрізняється переклад заголовків, зміна граматичних конструкцій і структури пропозиції, заміну частин мови та інші. Зазначені граматичні особливості біблійних матеріалів безпосередньо впливають на комунікативний характер таких матеріалів, який повинен бути відтворений при перекладі.

Виявлення мовної специфіки біблійного перекладу необхідно для визначення впливу цієї специфіки на процес перекладу, на характер і способи досягнення еквівалентності при перекладі матеріалів даного виду. Ступінь такого впливу залежить не тільки від граматичних особливостей оригіналу, але і від їх співвідношення з аналогічними явищами в мові перекладу. Хід і результат перекладацького процесу багато в чому залежить від того, якими загальними мовними рисами володіють аналогічні види матеріалів у вихідному й перекладеному тексті мовами [16, с. 44].

Таким чином, при перекладі біблійних текстів виникають складності в підборі точного перекладацького відповідності, що є необхідною умовою адекватного перекладу. Для більш точної передачі інформації необхідно враховувати як граматичні та лексичні особливості біблійних текстів, так і стилістичні.

Оцінка якості біблійного перекладу є однією з актуальних проблем. Розробкою критеріїв оцінки якості перекладу займалися зарубіжні вчені такі, як Юджин Найда, Гідеон Турі, Ендрю Честерман, Джуліан Хаус та ін. Однак всі ці моделі критеріїв оцінки перекладу якості характеризуються певною относительностью і мають свої недоліки. Коротко ці моделі можна звести до наступного: Гідеон Турі розробив концепцію норм перекладу, в яку входять, серед інших, безпосередньо перекладацькі норми. Серед них Турі розрізняє попередні і операційні норми перекладу [21, с. 564].

Юджин Найда виходив з того, що першорядну роль в оцінюванні перекладу грає реакція читачів. На його думку, переклад може бути оцінений як «добрий», якщо він провокує у читачів ту ж реакцію, що і текст оригіналу.

Ендрю Честерман, розмірковуючи про проблеми оцінки якості перекладу, запропонував власний ряд норм, які повинні пред'являтися до переказним документу. До характеристик хорошого документа він

відносить, наприклад, прийнятність, зв'язок тексту перекладу з текстом оригіналу, еквівалентність, комунікативну норму.

Катаріна Райс вибудувала свою модель виходячи з вирішення питань критики перекладу. На її думку, перекладач повинен в першу чергу враховувати тип документа, що перекладається при винесенні оцінки, так як це головним чином обумовлює перекладацьку стратегію, а, отже, і задає критерії та параметри якості перекладу.

Джуліан Хаус запропонувала свою функціонально-прагматичну модель оцінки перекладу, засновану на розумінні перекладу як реконтекстуалізації тексту оригіналу. В основі даної моделі лежить поняття функціонально-прагматичної еквівалентності. Еквівалентність є основним критерієм в оцінці якості. На думку Хаус, очевидно, що еквівалентність не може бути пов'язана лише з формально-адекватної передачею лексичних і синтаксичних одиниць, так як кожна мова виражає різне сприйняття навколишньої дійсності [29, с.49].

Деяку іншу схему пропонує Крістіана Норд. На її думку, при критиці перекладу слід спиратися на поняття «Скопос» (від грец. «Skopos» - мета будь-якої діяльності) У лінгвістиці під терміном «Скопос» зазвичай розуміється мета перекладу. Для винесення оцінки необхідно скласти профіль документа перекладу, в якому Скопос повинен поєднуватися з параметрами вихідного тексту.

В основу моделі канадського дослідника Малколма Вільямса покладено аргументативний підхід до оцінки перекладу. Найбільшою цінністю такого підходу є те, що, з одного боку, він дозволяє виявити тісні відносини між окремими пропозиціями, а з іншого - простежити хід міркування, логічні зв'язки, а також розвиток аргументації в тексті, які лежать в основі аргументативної схеми [46, с. 146].

Основними критеріями оцінки якості перекладу сучасне вітчизняне переводоведение визнає адекватність і еквівалентність тексту. Розглянемо ці поняття більш детально.

Л.С. Бархударов визначає еквівалентність як семантичну категорію, оскільки вона означає збіг текстів на різних мовах в плані змісту. Визнаючи відносність такого збігу, Л.С. Бархударов зазначає, що рівноцінність вихідного тексту і тексту перекладу встановлюється на рівні окремих мовних знаків і навіть не на рівні ізольованої пропозиції, а на рівні тексту як цілого (пропозиція може виступати в якості мінімального тексту). Саме на рівні тексту можливе досягнення реальної семантичної еквівалентності, однак це передбачає необхідність перекладацьких трансформацій на рівні окремих елементів і фрагментів змісту тексту [5, с. 240].

Згідно А.Д. Швейцера, головним в перекладі є комунікативна еквівалентність, яка спирається на інваріантний комунікативний ефект вихідного і переказного текстів. Комунікативна еквівалентність пов'язана з функціональною, яка передбачає збереження функціональних доміант вихідного тексту в перекладі. Якщо комунікативна еквівалентність поширюється на семантичний і прагматичний рівні і доповнюється функціональною, можна говорити про повну еквівалентність. Однак А.Д.Швейцер зазначає, що повна еквівалентність є скоріше ідеалізованим конструктом і реально досяжним лише в разі простих текстів з вузьким діапазоном функціональних характеристик і у відносно нескладних, комунікативних умовах. Набагато частіше зустрічається часткова еквівалентність, що реалізується на одному з рівнів і частково або повністю відсутня на інших [2, с. 97].

У ряді випадків для успіху міжмовної комунікації досягнення максимальної еквівалентності виявляється не обов'язковим, а іноді навіть небажаним. Це викликало необхідність у введенні оціночного терміна

«адекватність перекладу», що позначає відповідність перекладу вимогам і умовам конкретного акту міжмовної комунікації.

Виноградов бачить мету перекладу не «в підгонці тексту під чиєсь сприйняття, а в збереженні змісту, функцій, стильових, стилістичних, комунікативних та художніх цінностей оригіналу». І якщо ця мета буде досягнута, то і сприйняття перекладу в мовному середовищі перекладу буде відносно рівним сприйняттю оригіналу в мовному середовищі оригіналу. Перебільшення ролі комунікативно-функціонального фактора в перекладі призводить до розмивання внутрішнього змісту, інформативною суті самого тексту, оригіналу та перекладу, до заміщення сутності об'єкта реакцією на нього з боку сприймає суб'єкта. Визначальним стає сам текст, а його комунікативна функція і умови реалізації [10, с. 16].

Як вже зазначалося раніше, однією з головних цілей біблійного перекладу є передача інформації на лексичному, граматичному і стилістичному рівнях. Виконання цієї функції можливо за допомогою адекватності перекладу. Адекватність спирається на реальну практику перекладу, яка часто не допускає стовідсоткової передачі всього комунікативного змісту оригіналу. В результаті рішення, прийняте перекладачем, нерідко носить компромісний характер. Іншими словами, в процесі перекладу з метою передачі головного і істотного в початковому тексті (його комунікативних установок і комунікативного ефекту) перекладачеві нерідко доводиться йти на відомі втрати.

Крім того, досягнення адекватності перекладу вимагає від перекладача, насамперед, вміння зробити численні і якісно різноманітні міжмовні перетворення – так звані перекладацькі трансформації – з тим, щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою передавав всю інформацію, укладену в початковому тексті, при суворому дотриманні норм мови перекладу.

Важливу роль у забезпеченні прагматичної адекватності перекладу грають і соціолінгвістичні фактори, що зумовлюють відмінність у мові окремих груп носіїв мови. Зокрема, додаткові труднощі для забезпечення всебічного розуміння перекладачем перекладу переданого повідомлення можуть виникнути в зв'язку з наявністю в тексті оригіналу відхилень від мовної норми вихідного мови, використання там таких субстандартних форм, як територіально-діалектні або соціально-діалектні [12, с. 360].

У відповідності зі значеннями термінів «еквівалентність» і «адекватність» адекватний переклад включає певну ступінь еквівалентності, але еквівалентний переклад може і не бути адекватним. Під адекватним перекладом розуміється переклад, який задовольняє всім зазначеним вимогам і, в першу чергу, поставленої прагматичної задачі. У нестрогому вживанні, адекватний переклад - це просто «хороший» переклад, який виправдовує очікування і надії учасників міжмовної комунікації або осіб, які здійснюють оцінку якості перекладу.

Висновки до розділу I

У першому розділі було розглянуто термінологічну систему, а саме: основні підходи до визначення поняття «термін» і «терміносистема» у сучасній лінгвістичній науці. Дослідники розглядають термінологію по-різному: як науку про терміни, як спеціальну лексику у складі всіх слів певної мови, як слова певної галузі чи техніки. Якщо розглядати слово як матеріальну мовну оболонку, то можна стверджувати, що воно нерозривно пов'язане з дефініцією «поняття». За допомогою зовнішніх та внутрішніх мовних чинників термінологію можна визначити як творчий процес, який визначає чітко окреслене спеціальне поняття будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо. У процесі термінологізації певну роль грає денотат із реальної дійсності, який допомагає співвіднести

його з певним об'єктом. Таким чином, виникають дефініції. Розрізняють термінологізацію і детермінологізацію понять як результат взаємовпливу мовної та наукової картин світу. Щодо термінологізації загальноживаних слів, науковці акцентують свою увагу на поняттях, які вводяться людиною на основі уже пізнаних денотатів. Вона їх уточнює, конкретизує. Слід зазначити, що частина семантики слова нівелюється або свідомо відкидається. Звідси різна семантична насиченість терміна та загальноживаного слова. Саме останнє, як правило, буває багатозначним, а термін утворюється на основі одного із цих значень. Стосовно детермінологізації, дослідники вважали одиницю, яку вживали у переносному значенні, або вбачали перехід одиниці з термінологічним значенням до складу загальної мови.

Показано, що переклад біблійного тексту завжди втрачає й спотворює сутність оригіналу, вносить у перекладений текст національні мовні та культурні конотації і конфесійні особливості. Змістовно-аксіологічною основою утворення національних традицій біблійного перекладу є поява множини мовно-релігійних смислових універсумів, які суперечать один одному і оригінальним давньоєврейським й грецьким текстам та їх герменевтичним традиціям. Національна традиція біблійного перекладу формується далеко не в кожній християнській країні, її наявність слугує показником духовної зрілості нації. Умовами її формування є розвинена писемність та національна літературна традиція; потужна національна конфесійна структура з наявністю богословських центрів; розвиненість перекладацької справи (традиції перекладу та перекладацьких шкіл).

Проаналізовано адекватність та еквівалентність перекладу біблійних термінів. Адекватним називається переклад, який забезпечує прагматичні завдання перекладацького акту на максимально можливому для досягнення цієї мети рівні еквівалентності, дотримуючись жанрово-стилістичних вимог до текстів цього типу і відповідаючи суспільно

визнаній конвенційній нормі перекладу. У нежорсткому вживанні «адекватний переклад» – це «гарний» переклад, який виправдовує очікування й надії комунікантів та осіб, що оцінюють якість перекладу. Еквівалентним називається переклад, який відтворює зміст іншомовного оригіналу на одному з рівнів еквівалентності. Під змістом оригіналу розуміється вся інформація, що передається, включно з денотативним, конотативним значеннями та прагматичним потенціалом тексту. Будь-який адекватний переклад має бути еквівалентним, але не кожний еквівалентний переклад буде адекватним.

РОЗДІЛ II
ФЕНОМЕН ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЙНИХ ТЕРМІНІВ З
НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ:
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

2.1. Способи відтворення біблійної термінології при перекладі з новогрецької мови на українську мову

Становлення новогрецько-українських перекладних відповідників прослідковується за виданими в різний період перекладними словниками. У неспеціалізованих перекладних новогрецько-українських словниках біблійна лексика не перевищує 20% від загальної кількості зафіксованих лексем. Упорядкованої лексикографічної фіксації українських перекладних відповідників грецької біблійної лексики у ХХ столітті не було, тому "Грецько-український словник Glosbe" став першою спробою уніфікації та стандартизації греко-українських перекладних відповідників цієї галузі. Він містить близько 4 тисяч грецьких біблійних лексем, 40% з яких належить етноспецифічній лексиці.

Під час дослідження труднощів перекладу одиниць цієї терміносистеми, можна визначити низку чинників, що впливають на цей процес. Одним із недоліків виступає відсутність розгорнутого матеріалу, присвяченого аналізу термінологічних та стилістичних особливостей труднощів перекладу текстів біблійної сфери, зв'язки між народами, що розвиваються; постійна потреба людини спілкуватися й пізнавати нове; потреба використання грецької мови у професійній діяльності, яка збільшується; постійне удосконалення термінологічних систем у галузі наукового значення, а також необхідність приведення українських термінологічних систем до міжнародних стандартів.

Переклад біблійних текстів викликає, у першу чергу, певні термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Причинами існування термінологічних складнощів перекладу виступають розбіжності в картині світу грецької та української мов, особливості багатозначності грецьких і українських слів, відсутність у мові перекладу відповідників нових термінів, особливості словотвору і термінотворення в грецькій та українській мовах та інше, але існує низка перекладацьких прийомів, що дозволяє при коректному їх використанні подолати будь-які лексичні труднощі. Різні аспекти даної проблеми розглядалися в низці праць, які, проте, переважно стосувалися української мови, зокрема аналізувалися синтаксичні відношення в українській термінології, міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії та перекладу, семантична структура та системообумовлені семантичні характеристики [4]. Багато книг та посібників присвячено вивченню проблеми перекладу текстів, але мало хто зосереджував свої дослідження саме на використанні перекладацьких прийомів подолання лексичних труднощів під час перекладу педагогічних текстів, а ця тема є досить важливою, враховуючи зростаючу популярність іноземних мов та гостру необхідність людини сучасного світу їх вивчати.

З точки зору практики перекладу, всі елементи денотативної системи вихідної мови (лексичні та фразеологічні одиниці) поділяються на дві групи:

- 1) ті, що вже мають відповідники («перекладні еквіваленти»);
- 2) ті, що не мають відповідників у цільовій мові.

Перші називаються одиницями, що мають перекладні елементи у мові перекладу, а другі – безеквівалентними одиницями. Еквівалентні одиниці поділяються на одноквівалентні (ті, що мають тільки один перекладний відповідник) і багатоеквівалентні (ті, що мають два або більше перекладних відповідників). Слід мати на увазі, що йдеться про словникові

відповідники, тоді як відповідник певного слова чи фрази оригіналу в тексті може бути тільки один з кількох. Еквівалентні лексичні та фразеологічні одиниці не повністю представлені в перекладних словниках та в текстах, але існують в мові перекладу як перекладні еквіваленти. Неоднозначні слова мають кілька перекладних відповідників залежно від кількості їхніх значень (лексико-семантичних варіантів). Відповідники неоднозначного слова називаються варіантними відповідниками. Під варіантним відповідником розуміється один із можливих способів перекладу терміну. Варіантний відповідник передає, як правило, якесь одне значення слова вихідної мови, тобто кожний варіантний відповідник є перекладним еквівалентом якогось одного лексико-семантичного варіанта багатозначного слова. Відповідно, кожний з цих лексико-семантичних варіантів має свій перекладний еквівалент. Варіантні відповідники – це найпоширеніший вид перекладних відповідників, оскільки більшість слів (в тому числі значна кількість термінів) є однозначними у певній сфері, отже потребують під час перекладу вибору або утворення відповідника лексико-семантичного варіанта слова. Варіантні відповідники можуть бути зафіксовані в перекладних словниках, і тоді вони називаються словниковими варіантними відповідниками [69, с. 254]. Якщо поняття ґрунтується на його найголовнішій властивості чи вдалому порівнянні, то й в інших мовах ці ознаки вважатимуться визначальними. У таких випадках переклад терміну перетворюється на переклад звичайного слова, коли потрібно знайти вдалий еквівалент у власній мові до певного наукового поняття. Таким чином, пошук словникових відповідників – це один із найбільш використовуваних способів перекладу біблійної термінології. Необхідно бути уважним під час вибору відповідника для багатозначного поняття.

Перекладачі не завжди мають справу тільки із словниковими варіантними відповідниками. Трапляється також так, що словники не

містять деяких відповідників неоднозначного слова або ж словникові варіанти-відповідники певного слова взагалі не зафіксовані в словниках. Тому перекладачам необхідно звертатися до різних трансформацій для того, щоб якнайточніше та якнайстисліше пояснити значення терміну засобами іншої мови.

Одним із таких способів є **транскодування**. Під час аналізу біблійної термінології було виявлено, що транскодування – це спосіб, який вживається частіше, за інші:

αββάς - *абат* (То 678 Κ.Χ., ο Αγγλοσάξονας αββάς Σήολφριθ έφερε μαζί του τον κώδικα στα Βρετανικά Νησιά όταν επέστρεψε από τη Ρώμη. - У 678 році н. е. англосакський абат Кеолфрід, повертаючись з Риму, привіз із собою цей кодекс на Британські острови);

Αδάμ- *Адам* (Εξετάστε τι συνέβη στον Αδάμ τη στιγμή του θανάτου του.- Розгляньмо, що сталося з Адамом під час його смерті);

Αλληλούια – *алілуя* («Νιώθω σαν να θέλω να φωνάζω αδιάκοπα αλληλούια, όταν συλλογίζομαι ότι γνώρισα τον Τζόζεφ Σμιθ τον Προφήτη». - “Мені хочеться вигукувати, кричати “алілуя” кожного разу, коли я думаю, що знав Джозефа Сміта, пророка!”);

Αμήν – *Амінь* (Είναι κατάλληλο να πουν οι ακροατές ένα ευδιάκριτο «Αμήν» στο τέλος μιας δημόσιας προσευχής; - Чи це правильно для слухачів казати „Амінь” вголос при кінці публічної молитви?)

άγγελος - *ангел* (Είναι ένας στασιαστής άγγελος, ένα πνευματικό πλάσμα που εναντιώνεται στον Θεό.- Він є бунтівним ангелом, тобто духовною істотою, яка противиться Богові.)

Αρμαγεδδών – *Армагедон* («Οι άρχοντες και οι πολιτικοί ηγέται των εθνών επηρεάζονται από κακεντρεχείς υπερανθρώπινες δυνάμεις, οι οποίες τους παρασύρουν χωρίς αντίστασι σε μια πορεία αυτοκτονίας προς την αποφασιστική σύρραξι του Αρμαγεδδώνος».—Μετά τον Αρμαγεδδώνα—Ο Νέος Κόσμος του Θεού, 1954, σελίδα 8. - «Володарі й політичні провідники народів

знаходяться під впливом злющих надприродних сил, які невідпорно женуть їх у погубний похід до вирішальної битви Армагедону» («Після Армагедону — Божий новий світ», 1954 рік, сторінка 8).

Ще однією використовуваною лексичною трансформацією виступає **калькування**. Прикладом даного виду перекладу є наступні терміни:

Δέκα εντολές - Десять заповідей (Ήταν ένας ενάρετος νέος που ήδη τηρούσε τις Δέκα Εντολές, αλλά επιθυμούσε να γίνει καλύτερος.- Він був праведним юнаком, який вже дотримувався Десяти заповідей, але він прагнув стати кращим);

Πράξεις των Αποστόλων - Діяння Апостолів (Και μήπως δεν μας υπενθυμίζει αυτό επίσης τη δράσι και τον ζήλο της νεοϊδρυθείσης Χριστιανικής εκκλησίας, που περιγράφεται στις Πράξεις των αποστόλων κεφάλαια 4 έως 8;- І чи це не пригадує нам ревність та діяльність першого християнського збору, так як про нього говорять від 4 до 8 розділи Діяння Апостолів?);

Η Δεύτερη Παρουσίαση – Друге пришествя (Χίλια χρόνια ειρήνης, αγάπης και αγαλλιάσεως θα αρχίσουν επί γης κατά τη Δευτέρα Παρουσία του Ιησού Χριστού. - З Другим пришествям Ісуса Христа на землі розпочнеться період миру, любові та радості, що триватиме тисячу років);

Αγιοποίηση – канонізація (είναι η μεταθανάτια επίσημη αναγνώριση κάποιου Ρωμαιοκαθολικού ως άξιου να του αποδίδεται ευλάβεια γενικά και υποχρεωτικά.- Канонізація — це офіційне визнання померлого римо-католика або православного гідним обов'язкового шанування людьми зі всього світу);

Η κιβωτός της διαθήκης - Ковчег завіту (Ο ίδιος ο Θεός είπε στους Ισραηλίτες να φτιάξουν δυο χρυσά χερουβείμ για την κιβωτό της διαθήκης και να κεντήσουν αναπαραστάσεις αυτών των πνευματικών πλασμάτων στο εσωτερικό κάλυμμα της σκηνής του μαρτυρίου, το οποίο αποτελούνταν από δέκα παραπετάσματα, και στο καταπέτασμα που χώριζε τα Άγια από τα Άγια των Αγίων. - Сам Бог сказав ізраїльтянам зробити двох золотих херувимів для ковчега завіту і вишити зображення таких духовних створінь на внутрішньому

покривалі з десяти наметних тканин для шкіниї та на завісі, яка відокремлювала Свята від Свята Святих (Вихід 25:1, 18; 26:1, 31—33);

Καινή Διαθήκη - Новий завіт (Οι πρώτες μαρτυρίες για τον Σωτήρα μας είναι η Παλαιά και η Καινή Διαθήκη ή η Βίβλος.- Першими свідченнями про нашого Спасителя є Старий і Новий Завіти, тобто Біблія).

Такий прийом, як **конкретизація**, теж іноді використовується при перекладі біблійної термінології. Цей спосіб перекладу частіше застосовується під час перекладу слів із дуже широким, навіть можна сказати, розмитим, значенням. Ось приклади такого способу перекладу:

Κανονική εξήγηση - тлумачення Святого Письма

Κύλινδροι Κοιμάραν - сувої Святого Письма

Εκκλησιαστικοί Πατέρες - стародавні християнські письменники (Επιπρόσθετα, οι Εκκλησιαστικοί Πατέρες ποτέ δεν παρέθεσαν από το κείμενο Q.- арто також згадати, що отці церкви ніколи не цитували документа Q).

Υπηρέτης του Θεού - обранець Божий для справи спасіння Ізраїли («...Οι άνθρωποι έχουν τη συνήθεια, όταν εκτίθεται η αλήθεια από τους υπηρέτες του Θεού, να λένε: τα πάντα είναι ένα μυστήριο· μίλησαν με παραβολές και γι' αυτό δεν είναι κατανοητοί.- Люди звикли казати, коли слуги Божі відкривають істину: “Усе є таємним; вони кажуть притчами, отже, цього не зрозуміти”).

Опис значення застосовується при перекладі новітніх авторських термінів, які подаються зазвичай в лапках, а також деяких евфемізмів, які з'являються, щоб нівелювати різні види дискримінації.

Наприклад:

Παρακλητ - το Άγιο Πνεύμα στην ειδική του ιδιότητα ως Βοηθός

Τρέμπα - μια εκκλησιαστική τελετή, η οποία πραγματοποιήθηκε κατόπιν αιτήματος των πιστών (βάπτισμα, γάμος, κοινωνία κ.λπ.)

Τομισμό - μια τάση στην καθολική θεολογία, η οποία δημιουργήθηκε υπό την επήρεια των ιδεών του Thomas Aquinas

Σχήμα - ο υψηλότερος βαθμός μοναχισμού, που καθορίζει το αυστηρό μοναστικό καθεστώς και τη μοναξιά.

Але коли йдеться про **додавання**, як лексичну трансформацію, науковці мають на увазі експліцитне (явне) вираження частини імпліцитного (прихованого) сенсу оригіналу в тексті перекладу. Як бачимо, тут не йдеться про зміни змісту оригіналу через вилучення частини або додавання загального сенсу оригіналу. У даній роботі прикладів цього способу перекладу не виявлено.

При перекладі таким способом, як **транслітерація**, не слід забувати про «фальшивих друзів перекладача», наприклад:

ο αλφαριθμητισμός – грамотність,

η ανάλυση – дослідження,

το βιβλίο – книга,

το πρόβλημα – питання.

Транскодування термінів особливо часто відбувається в тих випадках, коли термін в мові перекладу складається з терміноелементів латинського або давньогрецького походження:

Σολομών – Соломон («Όποιος μοιχεύει με γυναίκα στερείται καρδιάς», δηλώνει ο Σολομών.- «Хто чинить перелюб, не має той розуму»,— твердить Соломон).

ταμπού- табу (Κι εφόσον αποτελεί ταμπού, αισθάνονται αμηχανία και ντροπή όταν το συζητάνε.- А через те, що це табу, вони почуваються пригніченими та соромляться про це говорити).

Θεϊσμός – теїзм (Παρότι οι νέοι αθεϊστές αρέσκονται να διατυμπανίζουν ότι πορεύονται υπό το λάβαρο της επιστήμης, η αλήθεια είναι πως ούτε ο αθεϊσμός ούτε ο θεϊσμός εδράζονται εξ ολοκλήρου στην επιστήμη.- Хоча нові атеїсти

кажуть, що їхні погляди ґрунтуються на наукових фактах, насправді ні атеїзм, ні теїзм не базується на самій науці, а вимагає віри).

Ταλμούδ – талмуд (Αυτό το νέο έργο—το Ταλμούδ—εξυπηρέτησε το σκοπό των ραβίνων.- Ця нова праця — Талмуд — послужила меті равинів).

Калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений таким чином перекладний відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів в українській мові. Калькування не завжди буває звичайною механічною операцією з метою перенесення вихідної форми у мову перекладу. Дуже часто доводиться вдаватись до різного роду трансформацій. В першу чергу це стосується зміни відмінкових форм, кількості слів у словосполученні, афіксів, порядку слів, морфологічного або синтаксичного статусу слова [85].

Приклади перекладу за допомогою калькування:

Δέκα εντολές- Десять заповідей (Ήταν ένας ενάρετος νέος που ήδη τηρούσε τις Δέκα Εντολές, αλλά επιθυμούσε να γίνει καλύτερος.- Він був праведним юнаком, який вже дотримувався Десяти заповідей, але він прагнув стати кращим);

Πράξεις των Αποστόλων - Діяння Апостолів (Και μήπως δεν μας υπενθυμίζει αυτό επίσης τη δράσι και τον ζήλο της νεοϊδρυθείσης Χριστιανικής εκκλησίας, που περιγράφεται στις Πράξεις των αποστόλων κεφάλαια 4 έως 8;- І чи це не пригадує нам ревність та діяльність першого християнського збору, так як про нього говорять від 4 до 8 розділи Діяння Апостолів?);

Η Δεύτερη Παρουσίαση – Друге пришествя (Χίλια χρόνια ειρήνης, αγάπης και αγαλλιάσεως θα αρχίσουν επί γης κατά τη Δευτέρα Παρουσία του Ιησού Χριστού. - З Другим пришествям Ісуса Христа на землі розпочнеться період миру, любові та радості, що триватиме тисячу років);

Αγιοποίηση – канонізація (είναι η μεταθανάτια επίσημη αναγνώριση κάποιου Ρωμαιοκαθολικού ως άξιου να του αποδίδεται ευλάβεια γενικά και υποχρεωτικά.- Канонізація — це офіційне визнання померлого римо-

κατολικά або православногo гідним обов'язкового шанування людьми зі всього світу);

Η κιβωτός της διαθήκης - Ковчег завіту (Ο ίδιος ο Θεός είπε στους Ισραηλίτες να φτιάξουν δυο χρυσά χερουβείμ για την κιβωτό της διαθήκης και να κεντήσουν αναπαραστάσεις αυτών των πνευματικών πλασμάτων στο εσωτερικό κάλυμμα της σκηνής του μαρτυρίου, το οποίο αποτελούνταν από δέκα παραπετάσματα, και στο καταπέτασμα που χώριζε τα Άγια από τα Άγια των Αγίων. - Сам Бог сказал израїльтянам зробити двох золотих херувимів для ковчега завіту і вишити зображення таких духовних створінь на внутрішньому покривалі з десяти наметних тканин для скинії та на завісі, яка відокремлювала Свята від Свята Святих (Вихід 25:1, 18; 26:1, 31—33);

До **описового перекладу** висуваються такі вимоги: 1) переклад повинний точно відбивати основний зміст позначеного поняття, 2) опис не повинний бути надто докладним, 3) синтаксична структура словосполучення не повинна бути складною:

Η Μεγάλη Εβδομάδα είναι η (Χριστιανική) εβδομάδα πριν από το Πάσχα, όταν εορτάζεται ο πόνος του Ιησού Χριστού.- Страсний тиждень - (христ.) тиждень перед Пасхою, коли згадують страждання Ісуса Христа.

Η τελευταία κρίση - (Χριστός.) Η κρίση του Χριστού για όλους τους ανθρώπους, η οποία θα πραγματοποιηθεί κατά τη δεύτερη ερμηνεία του.- Страшний суд - (христ.) суд Христа над усіма людьми, який буде проведено відбудеться під час його другого пришествя.

Η εξομολόγηση είναι η ομολογία του πιστού στις αμαρτωλές πράξεις και σκέψεις του.- Сповідь - зізнання віруючого у своїй гріховних діяннях та помислах.

Συνεργία (από την ελληνική. Συνεργασία) - (Χριστιανικός) συνδυασμός ανθρώπινων προσπάθειών και χάριτος στο έργο της σωτηρίας. - Синергія (від грецьк. співробітництво)- (христ.) поєднання людських зусиль та благодаті у справі спасіння.

Ιερά Δώρα - (Χριστιανικά) ψωμί και κρασί, τα οποία μετατρέπονται σε Σώμα και Αίμα του Χριστού κατά τη διάρκεια της λειτουργίας. - Святі Дари - (христ.) хліб та вино, що перетворюються на Тіло та Кров Христові під час літургії.

Ιεροσύνη - Το μυστήριο της χειροτονίας στην ιεροσύνη, το οποίο πραγματοποιείται από τον επίσκοπο. - Священство - (прав., кат.) таїнство посвячення в священнослужителі, яке виконується єпископом.

συμβουλευτική καθοδήγηση – наставництво.

Якщо словник не дає точного еквівалента тому чи іншому терміну, або застосування всіх вищезазначених способів є недоречним, можливими є інші прийоми перекладу на лексико-семантичному та лексико-граматичному рівнях, до яких відносять конкретизацію та генералізацію.

Модуляцією (компенсація у І.Я. Рецкера) або смисловим розвитком називається заміна слова або словосполучення ВМ одиницею МП, значення якої логічно виводиться зі значення початкової одиниці. Найчастіше значення співвіднесених слів в оригіналі і перекладі опиняються при цьому пов'язаними причинно-наслідковими стосунками. При використанні методу смислового розвитку причинно-наслідкові стосунки часто мають ширший характер, але логічний зв'язок між двома найменуваннями завжди зберігається.

Наприклад:

Πιλιγρήμ -προσκυνητής – пілігрим

Επικόρωση – Конфірмація (Ρωτήστε τα παιδιά τι σχέση έχει αυτό με το βάπτισμα και την επικόρωση.- Запитайте дітей, як написано на сліді стосується хрищення та конфірмації).

Для створення повноцінного перекладу перекладач повинен брати до уваги характерні особливості автора повідомлення (джерела інформації) і тих одержувачів (рецепторів) інформації, для яких призначалось це повідомлення, їх знання і досвід, відбивану в повідомленні реальність,

характер і особливості сприйняття людей, яким адресується переклад, і усі інші аспекти міжмовної комунікації, що впливають на хід і результат перекладацького процесу. Саме для цього при перекладі використовуються перекладацькі трансформації.

Отже, основне завдання перекладача при досягненні адекватності – вміло провести різні перекладацькі трансформації, для того, щоб текст перекладу як можна більш точно передав всю інформацію, закладену в тексті оригіналу, при дотриманні відповідних норм мови перекладу.

2.2. Специфіка перекладів Біблії українською мовою та труднощі відтворення оригіналу тексту

Період створення біблійних текстів на основі протестантських джерел із домінуванням живої народної мови (XV – XVI ст.), пов'язаний з посиленням ренесансних та реформаційних тенденцій до перекладу Біблії живою народною мовою, який ми розглянули у попередньому підрозділі кваліфікаційної роботи, фактично є перехідним від першого, церковнослов'янського етапу формування національної традиції біблійного перекладу на українських теренах до його другого етапу, протягом якого йшов тривалий та складний процес появи повного тексту Біблії живою мовою українського народу. Цей етап мав періоди проривів та періоди стагнації. Так з кінця XVII ст. в природній процес переходу в перекладі Біблії Найсприятливіші умови для розвитку української культури й мови з геополітичних причин склалися в цей час у західноукраїнських землях, що перебували у складі Австро-Угорщини, влада якої давала можливість розвитку мовам народів, що входили у імперію. Тому в першій половині XIX ст. перші спроби перекладу Біблії тогочасною українською літературною мовою робилися у Галичині. Молоді обдаровані священики з ґрунтовною богословською і

гуманітарною освітою Антон Кобилянський, Олександр Бачинський, Ярослав Левицький, кожен окремо, перекладали Святе Письмо, зокрема, Новий Завіт і книгу Псалмів. Переклади окремих книг Святого Письма без перешкод друкувалися в місцевих періодичних виданнях, розрахованих на широкі кола громадськості, та широко розповсюджувалися. У 1842 р. Галицький письменник М. Шашкевич, один із провідників національного відродження в західноукраїнських землях першої половини XIX ст., почав переклад Нового Завіту з церковнослов'янського тексту, але до своєї кончини в 1843 р. закінчив тільки Євангеліє від Іоанна і 5 глав Євангелія від Матвія. Цей переклад був опублікований в 1884 р. у Львові. Відомі спроби перекладу Святого Письма також українського письменника й фольклориста Володимира Александрова. Дослідники цього історичного періоду зазначають, що безпосереднє читання Слова Божого рідною мовою помітно підвищило рівень моралі в містах і селах, населення ревніше ставилося до віри в Бога, регулярно відвідувало богослужіння, допомагало церкві всіма доступними способами. Виник своєрідний феномен «галицької релігійності», який знаходить певні відгуки серед тих українців, які перебували під гнітом Московщини [100]. У «підросійській» Україні теж здійснювалися переклади біблійних текстів. Так, уривки з Нового Завіту переклав Григорій Квітка у Харкові, а М. Максимович, ректор Київського університету, переклав українською мовою Псалтир і видав його в 1859 р. під назвою «Псальми, переложені на малорусское наречіє». Але на українських землях, що перебували у складі Російської імперії, переклади Біблії робилося з острахом, особливо після виходу офіційного документу: циркуляру міністра внутрішніх справ П. Валуєва від 1863 р. про призупинення видання релігійної та навчальної літератури українською мовою. В умовах переслідування української мови українська національна еліта не полишала спроби популяризації Слова Божого серед народу й шукала обхідні шляхи. Своєрідною віхою в процесі перекладу

Біблії українською мовою стала праця Пилипа Морачевського – інспектора Ніжинської гімназії вищих наук князя В. Безбородька, який у 1860 р. зробив переклад Євангелій, а в 1863 р. – усього Нового Завіту. За мовою і стилем цей переклад виявився вдалішим, ніж переклади галицьких релігійних діячів. Восени 1860 р. він відіслав свій переклад Євангелій від Матвія і від Іоанна Петербурзькому митрополиту Ісидору з проханням посприяти виданню праці. Проте після наради з членами Святішого Синоду митрополит сповістив П. Морачевського, що переклад Євангелій не допущено до друку. Але письменник продовжив роботу й 1862 р. відправив свій переклад Євангелій у Санкт-Петербурзьку Академію Наук з проханням рецензувати текст і в разі схвалення посприяти його виданню. Переклад був високо оцінений петербурзькими ученими [119, 475–476], проте влада заборонила його друкувати.

На зламі XVIII – XIX ст. знову актуалізувалося питання україномовного перекладу Святого Письма. На той час українська мова вже остаточно сформувалася як мова літератури й науки. Цьому сприяла низка факторів: – національне пробудження українців; – творчість видатних поетів, прозаїків, драматургів; – створення Кирило-Мефодіївського братства та праці ученихгуманітаріїв. Деякі дослідники припускають, що Тарас Шевченко планував сам або разом зі своїм приятелем, письменником і вченим, Пантелеймоном Кулішем перекласти Біблію. Разом з тим, існує думка, що Тарас Шевченко через брак богословської освіти та незнання давніх мов не брався перекладати всі біблійні тексти. Великий поет і пророк нашого народу Тарас Шевченко залишив нам у спадок цикл поетичних і прозових творів на біблійну тематику. Але він залишив у своїй поетичній спадщині дуже вдалий вільний переклад десятих псалмів із Псалтиря, що свідчить про глибоке знання Т. Шевченком Біблії і його непорушну віру в Бога. Відповідно, ми маємо всі підстави стверджувати, що щира релігійність Т. Шевченка

вплинула на його молодшого колегу і приятеля Пантелеймона Куліша. Можливим видається їхній спільний план щодо повного перекладу Біблії українською мовою. Через заслання й ранню смерть Т. Шевченко не зміг реалізувати свій задум. Ставлення української творчої еліти до Біблійних текстів можна підсумувати словами Г. Сковороди: «сія Книга вічная, Книга Божія, Книга небесная».

Організація перекладу, підготовка тексту і видання здійснювалися під егідою і безпосереднім контролем духовного керівництва Української Греко-Католицької Церкви, яке перебувало в той час на еміграції в Італії. Спочатку йому допомагав греко-католицький митрополит Іван Бучко, фінансуючи працю та допомагаючи літературою. З 1956 р. Іван Хоменко уклав угоду з орденом василіян, який зобов'язався підготувати рукопис до друку й видати його власним коштом. Переклад передавався у власність ордену. Письменники І. Костецький і В. Барка зробили літературно-лінгвістичне редагування тексту, який відрізняється красивою літературною мовою. У 1963р. «Святе Письмо» в перекладі о. Івана Хоменка було надруковане. Але пізніше перекладач неодноразово заявляв про незгоду з редагуванням.

Прийшли в Україну переклади тих християнських деномінацій, які не входять до УБТ. Таким, зокрема, є переклад Біблії, здійснений організацією Свідків Єгови «Християнські Грецькі Писання. Переклад нового світу», що став доступним українською мовою у 2005 р. з моменту виходу першого видання «Християнських Грецьких Писань».

Отже, ми виявили сутнісні характеристики такого багат шарового релігійно-культурного явища як українська національна традиція біблійного перекладу. У числі основних властивостей національної традиції біблійного перекладу найбільш очевидними, на наш погляд, є повторюваність, забезпечена сформованим в межах цієї традиції лексичним фондом християнської богослужбової лексики та фраземіки, і

стійкість, яку набула українська традиція перекладу Біблії завдяки багаторічним спробам її перервати. Національна традиція біблійного перекладу розвивалася завдяки прагненню поколінь українських християн читати Слово Боже рідною мовою, яке постійно відтворювалося й оновлювалося в перекладацькій діяльності поколінь талановитих українських подвижників. Створення україномовних перекладів Святого Письма як в історичному контексті, так і в перспективі розвитку незалежної Української Держави сприяє збереженню й стабілізації прихованої в них духовно-культурної спадщини. Завдяки повторюваності національної традиції біблійного перекладу, нові покоління отримують можливість краще засвоїти її зміст, долучитися до моральних і духовних цінностей християнства.

Висновки до розділу II

Передача грецьких термінів українською мовою вимагає знання тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів грецькою мовою і знання термінології рідною мовою. Усі терміни за своєю будовою поділяються на: 1) прості; 2) складні; 3) терміни-словосполучення.

Процес перекладу біблійної термінології складається з кількох етапів, серед яких особливу проблему становить пошук термінологічних відповідників. Водночас виникає проблема перекладу біблійних термінів через невідповідність термінологічних одиниць вихідної мови і цільової мови та відсутність системних відповідників, що спричинено як мовними (відмінності мовних картин світу, своєрідність кожної мови, розбіжності мовних норм тощо), так і позамовними факторами (різний рівень розвитку галузі).

При перекладі термінологічної біблійної лексики з новогрецької на українську найбільш продуктивним є засіб афіксації, який може

використовуватися як окремо, так і разом з іншими засобами словотворення. Складними, з точки зору перекладу, є лексичні одиниці, утворені шляхом аббревіації, а також ті, що відносяться до розмовної лексики, в цьому випадку проблема полягає в передачі лексичної зниженості даних лексичних одиниць. Необхідно обов'язково перевіряти чи новогрецькі лексеми вжито синонімічно і вони мають однакове семантичне навантаження, чи їх слід перекладати як близькі, а не ототожнені, для передачі точної інформації, зазначеної у вихідному варіанті тексту.

При перекладі термінологічної біблійної лексики з новогрецької на українську найбільш вживані прийоми транскодування, калькування та експлікації. Способи і прийоми перекладу термінології можуть варіюватися і комбінуватися, залежно від наявності в тексті мови перекладу лексичних еквівалентів, будови речення, сполучників і вставних слів, лінгвокультурологічних особливостей іншомовного тексту тощо.

У числі основних властивостей національної традиції біблійного перекладу найбільш очевидними, на наш погляд, є повторюваність, забезпечена сформованим в межах цієї традиції лексичним фондом християнської богослужбової лексики та фраземіки, і стійкість, яку набула українська традиція перекладу Біблії завдяки багаторічним спробам її перервати. Українська національна традиція біблійних перекладів виникла на основі спадкоємності віроповчальних позицій, методологічних і герменевтичних програм українських перекладачів Біблії, перекладацьких практик та теоретичних рефлексій процесу біблійного перекладу, творчого осмислення вітчизняного перекладацького досвіду та критичної рецепції здобутків інших традицій.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Перекладацьке дослідження української традиції біблійних перекладів, проведене в процесі роботи над темою кваліфікаційної роботи, дозволило сформулювати наступні висновки:

1. Розглядаючи існуючі дефініції терміну, можна дійти висновку, що термін – це окреме слово чи словосполучення, яка позначає спеціалізоване поняття наукової, технічної, підприємницької, управлінської професій. Такими словами або словосполученнями у якості бази утворення термінів можуть слугувати іменники, прикметники, дієслова, прислівники. Отже, як бачимо, зміст терміну розглядається за допомогою його дефініції, базуючись на виділенні необхідних ознак поняття, але, принагідно зауважимо, що він важко піддається визначенню. Саме через складність та дискусійність такого завдання в мовознавстві є різні способи визначення термінів. Зазначимо, що реалії визначають термін і вони обов'язково є в основі кожного терміна. За допомогою них представлена певна стисла і точна характеристика предмета чи явища. Кожна фахова галузь має власні терміни, які є складовою терміносистеми. Цікавим є той факт, що важливу роль при розумінні терміна є його функціонально-сміслова сторона. З усього сказаного стає цілком очевидним, що під терміном розуміється слово або словосполучення для висловлення певного поняття, яке використовується в фаховій сфері та потрібно для вираження комунікативних потреб спілкування в спеціальній професійній галузі.

Терміносистема – сукупність термінів певних сфер знань, підгалузей наукового або технічного знання, які слугують для наукової теорії або наукової концепції. Отже, терміносистеми – це фахові, професійні термінології. Термінології, по суті, виконують роль джерел терміносистем. Зазначимо, однак, що терміносистема складається не у зв'язку з розвитком певної науки, а відповідно до етапів розвитку теорії цієї науки. Але,

цікавим є той факт, що терміносистема не обов'язково повинна мати наукову теорію. Наявність концепції або наукових ідей достатньо, щоб увійти до складу терміносистеми. Системність характеру обусловлюється наступними типами зв'язків:

- 1) логічні (мова йде про системні логічні зв'язки певної галузі науки);
- 2) мовні (мова йде про зв'язки між науковими поняттями та одиницями побутової мови, а значить, про їх синонімічність, антонімічність, словотвірність, полісемічність, граматичну структуру тощо [26, с.10].

Для терміносистеми притаманна власна структура. Так званий, базовий термін виконує і структурну, функціональну роль, тобто є його центром, який може виступати інформативним носієм, може відрізнитися своєю простотою за структурою та може володіти хорошими вихідними результатами.

2. Національна традиція біблійного перекладу формується далеко не в кожній християнській країні. Умовами її формування є:

- розвинена писемність та національна літературна традиція;
- потужна національна конфесійна структура з наявністю богословських центрів;
- розвиненість перекладацької справи (традиції перекладу та перекладацьких шкіл).

Переклад Біблії національною мовою завжди є величезною культурною подією, наслідками якої, як правило, є потужний поштовх у розвитку національної мови й літератури, для яких мова біблійного перекладу часто стає зразковою та нормативною, а також сплеск національного самоусвідомлення та консолідація нації. Переклади Біблії стають пам'ятками національної культури, як, наприклад, переклад М. Лютера в німецькій культурі, Біблія короля Якова в англійській країнах тощо.

3. Адекватним називається переклад, який забезпечує прагматичні завдання перекладацького акту на максимально можливому для досягнення цієї мети рівні еквівалентності, дотримуючись жанрово-стилістичних вимог до текстів цього типу і відповідаючи суспільно визнаній конвенційній нормі перекладу. У нежорсткому вживанні «адекватний переклад» – це «гарний» переклад, який виправдовує очікування й надії комунікантів та осіб, що оцінюють якість перекладу. Еквівалентним називається переклад, який відтворює зміст іншомовного оригіналу на одному з рівнів еквівалентності. Під змістом оригіналу розуміється вся інформація, що передається, включно з денотативним, конотативним значеннями та прагматичним потенціалом тексту. Будь-який адекватний переклад має бути еквівалентним, але не кожний еквівалентний переклад буде адекватним.

4. При перекладі термінологічної біблійної лексики з новогрецької мови на українську найбільш вживані прийоми транскодування, калькування та експлікації. Способи і прийоми перекладу термінології можуть варіюватися і комбінуватися, залежно від наявності в тексті мови перекладу лексичних еквівалентів, будови речення, сполучників і вставних слів, лінгвокультурологічних особливостей іншомовного тексту тощо. Доцільними способами перекладу біблійних термінів з новогрецької на українську мову були визначені наступні: транскодування (30%), калькування (25%), компресія (20%), конкретизація (5%), модуляція (5%), описовий переклад (15%). Перш за все, це зумовлено тим, що в нашій країні термінологія цієї сфери ще погано розвинена. Також це зумовлено тим, що багато термінів цієї сфери складається з міжнародних терміноелементів латинського або давньогрецького походження. Більшість транскодованих термінів передається засобом граматичного адаптивного транскодування. Іменники передаються усіма видами транскодування, при цьому іменники жіночого роду – переважно

адаптивним транскодуванням. При передачі іменників чоловічого роду віддають перевагу транскрибуванню, транслітеруванню та змішаному транскодуванню. Усі іменники чоловічого роду, що передаються українською мовою шляхом граматичного адаптивного транскодування, при перекладі редукуються. Прикметники, дієслова та прислівники передаються українською мовою виключно за допомогою адаптивного граматичного транскодування.

5. У числі основних властивостей національної традиції біблійного перекладу найбільш очевидними, на наш погляд, є повторюваність, забезпечена сформованим в межах цієї традиції лексичним фондом християнської богослужбової лексики та фраземіки, і стійкість, яку набула українська традиція перекладу Біблії завдяки багаторічним спробам її перервати. Українська національна традиція біблійних перекладів виникла на основі спадкоємності віроповчальних позицій, методологічних і герменевтичних програм українських перекладачів Біблії, перекладацьких практик та теоретичних рефлексій процесу біблійного перекладу, творчого осмислення вітчизняного перекладацького досвіду та критичної рецепції здобутків інших традицій.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у детальному вивченні вимог комбінованого застосування способів перекладу біблійних термінів з новогрецької мови на українську.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авербух К.Я. Общая теория термина. М.: МГОУ, 2006. 251 с.
2. Акопова Е. Л. Безэквивалентные термины и способы их перевода. М., 2000. 326 с.
3. Англо-український словник освітньої лексики/ Уклад. Лариса Вергун. Тернопіль: Підручники та посібники, 2002. 184 с.
4. Антонюк Н.М. Україно-англійський переклад аспектної академічної термінології. Вісник Академії адвокатури України, 2013. 212 с.
5. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. М.: Высш. шк., 1991. 138 с.
6. Баранов, А.Н. Введение в прикладную лингвистику. М.: Едиториал УРСС, 2003. 360 с.
7. Бархударов Л.С. Мова і переклад (Питання загальної і приватної теорії перекладу). М., 1975. 240 с.
8. Борисова Л.І. Основні проблеми науково-технічного перекладу. М.: МДУ, 2003. 208 с.
9. Борщовецька В.Д. Навчання студентів-економістів англійської фахової лексики. К., 2004. 20 с.
10. Борхвальдт О.В. Русская терминография в историческом аспекте. Красноярск: Платина, 1998. 105 с.
11. Будагов Р.А. Введение в науку о языке. М.: Добросвет-2000, 2003. 544 с.
12. Виноградова Н.В. Терміносистема німецької електронної комерції. URL: <http://cheloveknauka.com/terminosistema-nemetskoj-elektronnoj-kommertsii> (дата звернення: 05.09.2019).
13. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии. М., 1939. 128 с.
14. Выготский Л.С. Основы дефектологии. Москва: Педагогика, 1983. 367 с.

15. Галкина-Федорук Е.М, Горшкова К.В., Шанский Н.М. Современный русский язык. Москва: 1958. 200 с.
16. Головін Б.Н. Основи культури мовлення. М.: Вища школа, 1980. 276 с.
17. Горский Д.П. Вопросы абстракции и образование понятий. М.: Изд-во Академии наук СССР, 1961. 353 с.
18. Гринев С.В. Введение в терминоведение. М.: Московский лицей, 1993. 309 с.
19. Гриш О.Д. Терміносистема та її складники (на матеріалі англійської термінології нафтогазової промисловості) / Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2010. 348 с.
20. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. М. : Наука, 1977. 246 с.
21. Даниленко В.П. Как создаются термины? М., 1967. 254 с.
22. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б.. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К.: КМ Academia, 2000. 216 с.
23. Дуда О.І. Процеси термінологізації у сучасній англійській мові: Автореферат дисертації на здобуття вищого ступеня кандидата філологічних наук. Київ: 2001. 31 с.
24. Заблоцкис Е.Ю. Особые дети и взрослые в России: закон, правоприменение, взгляд в будущее. М.: Теревинф, 2013. 368 с.
25. Звегинцев В.А. Теоретическая и прикладная лингвистика. М.: Наука, 1968. 338 с.
26. Казакова Т.А Практичні основи перекладу. English & Russian.- Серія: Вивчаємо іноземні мови. СПб, 2001. 320 с.
27. Казарина С.Г. Типологические характеристики отраслевой терминологии. Москва: 1999. 385 с.
28. Канделаки, Т.Л. Семантика и мотивированность терминов. М.: Наука, 1977. 167 с.

29. Капанадзе Л.А. О понятиях “термин” и “терминология”. М.: Наука, 1965. 148 с.
30. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 407 с.
31. Караулов Ю.Н., Молчанов В.И.. Анализ метаязыка словаря с помощью ЭВМ. 1982. 208 с.
32. Кікець І. До питання про деякі труднощі при перекладі термінів і шляхи їх подолання / Вісник державного університету «Львівська політехніка». Львів: Львівська політехніка, 2000. 420 с.
33. Кияк Т.Р. Лінгвістичні аспекти термінознавства : [навч. посібник]. К.: УМКВО, 1989. 201 с.
34. Кобрин Р.Ю. О формальных критериях терминологичности и методическом обосновании работ по унификации и стандартизации терминологии. Л, 1976. 289 с.
35. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Київ: Саммит-книга, 2009. 261 с.
36. Комісаров В.Н. Теорія перекладу (лінгвістичні аспекти). М., 1990. 253 с.
37. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. К., 2003. 280 с.
38. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. М.: ЧеРо, 2003. 349 с.
39. Краснова О.В. Введение в психологию инвалидности. Воронеж: МОДЭК, 2011. 330 с.
40. Красных В.В. Основы психолингвистики. М.: Гнозис, 2001. 270 с.
41. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. М.: Либроком, 2009. 256 с.
42. Лейчик В.М. Оптимальная длина и оптимальная структура термина. М.: Наука, 1981. 325 с.

43. Лотте Д.С. Краткие формы научно-технических терминов. М.: Наука, 1971. 82 с.
44. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. М.: Изд-во АН СССР, 1961. 160 с.
45. Мельников Г.П. Основы терминоведения. М.: Изд-во ун-та дружбы народов, 1991. 116 с.
46. Мисуно Е.А., Баценко И.В., Вдович А.В., Игнатова С.А.. Письменный перевод специальных текстов. М.: ФЛПНТА, 2013. 256 с.
47. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. Москва: Моск. лицей, 1996, 208 с.
48. Михалевич О.М. Інтерпретація понять «термін», «економічний термін», «економічна терміносистема» у сучасному мовознавстві. Наук. вісник Волин. Нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 320 с.
49. Морозова Е.А, Шевель П.П.. Влияние менталитета на отношение к инвалидам. 2013. 303 с.
50. Никифоров В.К. Про системність терміна. 1966, 205 с.
51. Парягина О.А Инвалиды: дискриминация и занятость. 2007, 126 с.
52. Петров В. В. Семантика научных терминов. Новосибирск: Наука, 1982. 128 с.
53. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української літературної мови. Тернопіль: 2000. 246 с.
54. Реформатский А.А. Мысли о терминологии. М.: Наука, 1986. 359 с.
55. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология. М.: Изд-во АН СССР, 1961. 203 с.
56. Рецкер Я.І. Теорія перекладу і перекладацька практика. М., 2007. 237 с.
57. Сапальова Н.М. Використання в українському перекладі науково-технічних термінів іншомовного походження. 2001. 269 с.
58. Серебренников Б.А. Общее языкознание. Москва: Наука, 1970. 436 с.

59. Скороходько Е.Ф. Сучасна англійська термінологія. К.: Український інститут лінгвістики і менеджменту, 2002. 345 с.
60. Слепович В.С. Переклад (англійська-російська): [навчальний посібник]. Мінськ: ТетраСистемс, 2009. 296 с.
61. Смолонская А.П. Основы организации инклюзивного образования в Германии. 2011. 9 с.
62. Сулейманова А.К. Терміносистема нафтової справи і її функціонування в професійному дискурсі фахівця. URL: <http://www.dissercat.com/content/terminosistema-neftyanogodela-i-ee-funktsionirovanie-v-professionalnom-diskurse-spetsialis>. (дата звернення: 12.09.2019)
63. Татаринов В. А. Общее терминоведение: энциклопедический словарь. М.: Московский лицей, 2006. 268 с.
64. Толікіна О.Н. Деякі лінгвістичні проблеми вивчення терміна. *Лінгвістичні проблеми науково-технічної термінології*. М.: Наука, 1970. 302 с.
65. Тур О.М. Структура сучасної української терміносистеми землеустрою та кадастри. 123 с.
66. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. М.: ФИЛОЛОГИЯ ТРИ, 2002. 416 с.
67. Хайрутдінов Д.Р. Географічна термінологія: арабські, російські, англійські паралелі. *«Порівняльно-історичне, типологічне, та порівняльне мовознавство»*. Казань, 2009. 53 с.
68. Хаютін А.Д. Термін, термінологія, номенклатура. Самарканд: Самарк. держ. ун-т Алішера Навої, 1971. 129 с.
69. Чередниченко О.І. Теорія і практика перекладу. Київ: Либідь, 2005. 370 с.
70. Чорновол Г.В. Особливості використання термінів економіки сучасними електронними ЗМІ. 2017. 294 с.

71. Шарафутдинова Н.С. Теория и история лингвистической науки. Ульяновск, 2006. 295 с.
72. Шевчук В.Н. Похідні військові терміни у англійській мові. М.: Воєніздат, 1983. 387 с.
73. Boushaba S. An Analytical Study of Some Problems of Literary Translation: A Study of Two Arabic Translations. London, 1988. 214 p.
74. Djachy K. Realia as Carriers of National and Historical Overtones, Theory and Practice in Language Studies. 2014. 14 p.
75. Mitchell D. What really works in special and inclusive education. USA: Publ. Routledge, 2008. 30 p.
76. Newmark P. A Textbook of Translation, Great Britain. 1988. 311 p.
77. Stoll, L., Fink, D. Changing our schools. Linking school effectiveness and school improvement. Philadelphia : Open Uni Press, 2005. 205 p.
78. Stubbs S. Inclusive Education Where there are few resources. Norway : Publ. The AtlasAlliance, 2008. 120 p.
79. Thematic Key Words for Special Needs and Inclusive Education. *European Agency for Special Needs and Inclusive Education*. 2014. URL: <https://www.europeanagency.org/sites/default/files/Thematic%20Key%20Words%20for%20Special%20Needs%20and%20Inclusive%20Education.pdf>. 124 p. (дата звернення 20.09.2019).
80. Verm a Gajendra K., Bagley Christopher R., Madan MohanJha. International Perspectives on Educational Diversity and Inclusion Studies from America, Europe and India. New York, 2007. 222 p.
81. Whitaker, P. Managing change in schools. Buckingham: Open University Press., 1993. 164 p.
82. Winzer. M. From Integration to Inclusion: A History of Special Education in the 20th Century. Gallaudet University Press, 2009. 285 p.
83. Ο περί Αγωγής και Εκπαίδευσης Παιδιών με Ειδικές Ανάγκες Νόμος του 1999. URL:

http://www.moec.gov.cy/eidiki/nomothesia/Kanonismoι_KDP_186_%202001.pdf.

(дата звернення 14.09.2019).

84. Πολυδώρος Α. Η ανάπτυξη της Δημοτικής εκπαίδευσης στην Κύπρο. Λευκωσία, 1995. 245 σ.

85. Σχολή Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Λευκωσίας. URL: <http://www.ecpu.ac.cy/nicosia.htm>. (дата звернення 14.09.2019).

86. Φτιάκα Ε. Από που ερχόμαστε και που πάμε. *Πρακτικά Συνεδρίου Ειδικής Αγωγής: Τάσεις και Προοπτικές Αγωγής και Εκπαίδευσης των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες στην Ενωμένη Ευρώπη Σήμερα*. 2000. 207 σ.